

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
1. līmeņa profesionālā studiju programma
Pirmsskolas izglītības skolotājs

IRINA BAZAREVIČA

**Trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstības iespējas
lomu rotaļās**

Kvalifikācijas darbs

Darba vadītājs

Lektore

Akadēmiskais amats

Mg. paed.

Zinātniskais /
akadēmiskais grāds

Rasma Purmale

Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA 2017

Anotācija

Kvalifikācijas darba temats: „Trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstības iespējas lomu rotaļās”, darba autors: Irina Bazareviča. Darba mērķis ir pētīt teorijā un praksē trīsgadīgu bērnu saskarsmi un saskarsmes prasmes attīstības iespējas lomu rotaļās.

Kvalifikācijas darbs sastāv no satura rādītāja, ievada, 2 daļām, 6 apakšdaļām, 21 attēla, 7 tabulām, secinājumiem, literatūras un avotu saraksta. Darba apjoms 61 lappuse.

Kvalifikācijas darbā tika veikta analīze 32 literatūras avotiem, tai skaitā 5 ārzemju literatūras avoti un 2 interneta resursu avoti.

Teorētiskajā daļā darba autore pēta un analizē pedagogijas un psiholoģijas zinātnieku teorijas par saskarsmi, rotaļu raksturojumu un saskarsmes prasmes attīstības iespējām lomu rotaļās. Kvalifikācijas darbā galvenokārt tika izpētīti sekojošo autoru darbi: D. Dzintere, I. Stangaine (2007), L. Dubkēvičs (2003, 2006), I. Freiberga, L. Priede (2007), R. Fišers (2005), D. Goulmens (2001), D. Lieģeniece (1992), S. Omārova (1996, 2009), M. Pļavniece, D. Škuškovnika (2002), I. Puškarevs (1999, 2001), I. Pontāga (1988), A. Vecgrāve (1996), D. Vigule (1998), A. ЛЕОНТЬЕВ (1996) un citi.

Empīriskajā daļā darba autore analizē reālo situāciju par trīsgadīgo bērnu saskarsmes prasmēm, veicot bērnu saskarsmes izpēti pēc izvirzītiem kritērijiem un saskarsmes prasmes attīstības iespējām lomu rotaļās. Darba autore veic pētījuma organizāciju, piedāvājot bērniem atbilstoši atlasītās lomu rotaļas un veic rezultātu apkopojumu.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tika izmantotas šādas pētnieciskās metodes: teorētiskās - pedagogiskās un psiholoģiskās literatūras salīdzinošā analīze un empīriskās – datu ieguves metodes (novērošana un mutiskās aptaujas) un datu apstrādes un analīzes metodes (skalu veidošana un atspoguļošana grafiskā veidā).

Pēc veiktā pētījuma darba autore secina, ka trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmi ir iespējams attīstīt, piedāvājot bērniem lomu rotaļas, un saskarsmes prasmes attīstība būs sekmīgāka, ja skolotāja piedāvā bērnu interesēm un vajadzībām atbilstošas lomu rotaļas un rotaļās tiek uzsvērti tikumiskās uzvedības noteikumi.

Annotation

The theme of qualifying work: "Three-year-old children's communication skills development opportunities in role-playing games", author of the work: Irina Bazarevich. The purpose of the work is to study, in theory, and in practice, the communication and communication skills development of three-year-old children's through role-playing games.

The qualification work consists of a content index, introduces, 2 sections, 6 subsections, 21 pictures, 7 tables, conclusions, literature and source list. Work volume 61 pages.

The qualification work analyzed 32 sources of literature, including 5 sources of foreign literature and 2 sources of Internet resources.

In the theoretical part, the author of the work studies and analyzes pedagogical and psychological theories about communication, play and the possibility of developing communication skills through role-playing games. In the qualification work, the following authors were mainly studied: D. Dzintere, I. Stangaine (2007), L. Dubkevich (2003, 2006), I. Freiberga, L. Priede (2007), R. Fisher (2005), D. Goulmen (2001), D. Liegeniece (1992), S. Omarova (1996, 2009), M. Plavniece, D. Shkushkovnika (2002), I. Pushkarev (1999, 2001), I. Pontaga (1988), A. Vecgrave (1996), D. Vigule (1998), A. Leontiev (1996) and others.

In the empirical part, the author of the work analyzes the real situation of three-year-old children's communication skills by researching children's communication skills in accordance with established criteria and developing communication skills through role-playing games. The author of the work organizes the research, offering the children the appropriate role-playing games and summarizes the results.

To achieve this goal, the following research methods were used: theoretical method - comparative analysis of pedagogical and psychological literature and empirical method - data collection (observation and oral interviews), as well as data processing and analysis methods (scale formation and graphical representation).

After studying, the author concludes that three-year-old children can develop their communication skills through role-playing games, and the development of communication skills will be more successful if the teacher offers role-plays in accordance with the interests and needs of children and emphasizes the rules of moral behavior.

Satura rādītājs

Ievads.....	5
1. Pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku atziņas par saskarsmes prasmēm un lomu rotaļām ...	7
1.1 Saskarsmes prasmes termina skaidrojums	7
1.2 Saskarsmes prasmes raksturojums trīsgadīgiem bērniem.....	19
1.3 Saskarsmes prasmes attīstības iespējas lomu rotaļu procesā	22
2. Pētījuma organizācija un metožu raksturojums	32
2.1 Pētījuma metodoloģijas izstrāde	32
2.2 Pētījuma norise	33
2.3 Rezultātu apkopojums un analīze	55
Secinājumi	58
Literatūras un avotu saraksts	60

Ievads

Bērns jau no pašas dzimšanas atrodas savstarpējās attiecībās ar citiem cilvēkiem. Sākumā tā ir ģimene, bet vēlāk, bērnudārzā, bērns mācās veidot attiecības arī ar citiem bērniem.

Bērns piedzimst un nepārtraukti attīstās, kā personība, apmierinot savas vajadzības, kas ir apzinātā cilvēka nepieciešamība. Savas sociālās vajadzības cilvēks var apmierināt, tikai kontaktējoties ar citiem cilvēkiem. Tāpēc tik svarīga ir bērna dzīvē saskarsme.

Kā uzsver Dubkēvičs un Ķestere, „saskarsme ir cilvēku esamības īstenais un vienīgais veids”. Visa cilvēka dzīve notiek nepārtrauktā saskarsmes procesā. Saskarsme nozīme cilvēku attiecības, tā ir cilvēka pamatvajadzība, kas ir eksistenciāli nepieciešama. Saskarsme nevar nebūt, tā norit nepārtraukti un ļoti dažādās formās (Dubkēvičs, Ķestere, 2003, 10).

Pļavniece, Škuškovnika, Omārova akcentē, ka saskarsme - ir kontaktu nodibināšanas, uzturēšanas un attīstības process, ko rada vajadzība mijiedarboties. Saskarsmes kontekstā notiek visi cilvēka darbošanās veidi. Cilvēks nemitīgi ir kontaktā ar citiem cilvēkiem tādejādi apmierinot savas sociālās vajadzības (Pļavniece, Škuškovnika, 2002; Omārova, 2009).

Ir zināms, ka rotaļa - ir darbība, caur kuru bērns pauž savu attieksmi pret pasauli un attīsta savas sociālās prasmes, veidojas bērnu pieķeršanās, draudzība. Tā kā bērns dzīvo sabiedrībā un attīstās tās iespaidā, līdz ar to, apkārtējo cilvēku dzīvi un darbu bērns arī cenšas atdarināt savās rotaļās. Savukārt, rotaļai jābūt precīzi virzītai no pedagoga puses, tad rotaļa sekmē bērnu audzināšanu – rotaļā bērns dzīvo, darbojas attiecīgi vispārpieņemtajām morāles normām, paplašinās bērnu zināšanas, pilnveidojas darba iemaņas, attīstās komunikācijas prasmes.

Lomu rotaļās bērni, uzņemoties noteiktu lomu, attēlo vēroto un izdomāto. Un lai gan bērni apzinās, ka rotaļa nav īstenība, viņi tomēr savas lomas pārdzīvo, pauž savu emocionālo attieksmi pret rotaļu biedriem un notikumiem, mācās vienoties ar rotaļu biedriem, piekāpties vai pārliecināt par savu viedokli, apgūst iecietību pret cilvēkiem, savstarpēju izpalīdzību, risina savus iekšējos konfliktus, apgūst saskarsmes prasmes.

Svarīgi ir arī tas, ka rotaļa ir sociāla darbība, kas sabiedrībā izpilda noteiktas funkcijas – nodod apgūto sabiedrības pieredzi no vienas paaudzes otrai. Rotaļā bērni apgūst sociālo pasauli un apzinās savu vietu tajā. Caur lomu rotaļām, darbojoties kopā ar saviem vienaudžiem, bērni attīsta sociālās prasmes, mācās sadarboties, dalīties. Bērni iemācās, kas ir taisnīgums, godīgums, pašcieņa, iemācās noteikumus. Rotaļā bērni mijiedarbojas, uzkrājot praktisko pieredzi un apgūstot svarīgas dzīves prasmes – saskarsmes prasmes, prasmes risināt problēmas, pieņemt lēmumus, kas ir nepieciešams visai turpmākai dzīvei. Tāpēc arī izvēlējos kvalifikācijas darba tematu „Trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstības iespējas lomu rotaļās”.

Pētījuma objekts. Pedagoģiskais process pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets. Trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes.

Pētījuma mērķis. Pētīt teorijā un praksē trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstības iespējas lomu rotaļās.

Pētījuma hipotēze. Trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstība lomu rotaļās būs sekmīgāka, ja:

- skolotājs piedāvā bērnu interesēm un vajadzībām atbilstošas lomu rotaļas;
- rotaļās tiek uzsvērti tikumiskās uzvedības noteikumi – savstarpējās attiecībās bērni izjutīs un izrādīs empātiju, atklātību un labvēlību, uzticību, pacietību, spēju apvaldīt savas jūtas, apslāpēt dusmas un impulsivitāti.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku teorijas par saskarsmi un saskarsmes prasmes attīstību lomu rotaļās.
2. Raksturot saskarsmes prasmi trīsgadīgiem bērniem.
3. Izstrādāt praktiskā pētījuma plānu.
4. Veikt praktisko pētījumu.
5. Apkopot pētījuma rezultātus un veikt secinājumus.

Pētījuma metodes:

- teorētiskās: pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras salīdzinošā analīze;
- empīriskās:
  - ✓ datu ieguves metodes - novērošana un mutiskās aptaujas;
  - ✓ datu apstrādes un analīzes metodes – skalu veidošana un atspoguļošana grafiskā veidā.

Pētījuma teorētisko pamatojumu veido pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku teorijas par saskarsmi, rotaļu raksturojumu un saskarsmes prasmes attīstības iespējām lomu rotaļās: D. Dzintere (1969, 1984), D. Dzintere, I. Stangaine (2007), L. Dubkēvičs (2003, 2006), I. Freiberga, L. Priede (2007), R. Fišers (2005), D. Goulmens (2001), D. Lieģeniece (1992), S. Omārova (1996, 2009), M. Pļavniece, D. Škuškovnika (2002), I. Puškarevs (1999, 2001), I. Pontāga (1988), A. Vecgrāve (1996), D. Vigule (1998), A. Леонтьев (1996).

Pētījuma bāze: Jūrmalas Privātajā Pirmsskolas Izglītības Iestāde „X”. Pētījumā piedalījās 12 vidējā pirmsskolas vecuma bērni un viņu vecāki, 2 pirmsskolas izglītības skolotājas.

Pētījuma struktūra. Ievads, divas daļas, 21 attēli, 7 tabulas, secinājumi, literatūras un avotu saraksts.

1. Pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku atziņas par saskarsmes prasmēm un lomu rotaļām

1.1 Saskarsmes prasmes termina skaidrojums

Analizējot vairāku autoru pieejas saskarsmes termina skaidrojumā, nenoliedzami var secināt, ka saskarsme ir cilvēka pastāvēšanas forma, cilvēka raksturojums. Itin visi cilvēka darbošanās veidi notiek saskarsmes kontekstā. Pateicoties saskarsmei cilvēkiem ir iespēja saņemt vai nodot informāciju, paust savas domas, jūtas un parādīt savu attieksmi pret kaut ko. Tā kā cilvēks ir sociālā būtne, dzīvo sabiedrībā un eksistē kopā ar citiem cilvēkiem, saskarsme ir neizbēgama. Apzināti vai neapzināti par saskarsmes atskaites punktu tiek ņemti divi cilvēki, viens ir runājošs, otrs – klausītājs, un saskarsmes modelis tiek būvēts kā ritošs process starp tiem diviem cilvēkiem. Saskarsme ir sociālais process, kas nodrošina kolektīvo darbību.

Katram no mums ir svarīgi kādam uzticēt savus pārdzīvojumus - gan pozitīvos, gan negatīvos. Ja cilvēkam ir pozitīva attieksme, iecietība un uzmanība pret saskarsmes partneri, tas ļauj otram justies labi un līdz ar to arī pats jūtas labi (Леонтьев, 1996; Pļavniece, Škuškovnika, 2002; Omārova, 2009).

Saskarsmes procesā cilvēks apmierina savu nepieciešamību pēc kāda cita klātbūtnes, pēc palīdzības, padoma, atzinības un parauga. Saskarsmē cilvēki apmierina ne tikai savas vajadzības pēc sapratnes, bet arī mēģina ietekmēt sev vēlamā veidā cita uzvedību, domas, jūtas, attieksmes, jo bez tā nav iespējams mijiedarbošanās process.

Tātad, saskarsme - ir kontaktu nodibināšanas, uzturēšanas un attīstības process, ko rada vajadzība mijiedarboties. Saskarsmes kontekstā notiek visi cilvēka darbošanās veidi. Cilvēks nemitīgi ir kontaktā ar citiem cilvēkiem tādejādi apmierinot savas sociālās vajadzības, kas tiešām ir viena no svarīgākajām cilvēka pamatvajadzībām, jo vientulība negatīvi ietekmē cilvēka psihi (Pļavniece, Škuškovnika, 2002; Omārova, 2009). Droši var apgalvot, ka „saskarsme ir pamatvajadzība, un vajadzību apmierināšana ir iespējama tikai saskarsmē”. Tieši vajadzības nosaka to, kādi mēs esam, kā arī mūsu ārējo darbību – saskarsmi (Dubkēvičs, Ķestere, 2003, 29).

Saskarsme nozīmē attiecības, indivīdu mijiedarbības process, kur notiek informācijas apmaiņa un cilvēku savstarpējā ietekmēšanās. Savstarpējās attiecības ir specifiskā, tiešā attieksme citam pret citu, kas realizējas saskarsmē un mijiedarbībā. Līdz ar to, var apgalvot, ka saskarsme ir cilvēku savstarpējo attiecību ārējā izpausme, tiešs vai netiešs kontaktēšanās process ar noteiktu mērķi. Attiecības nozīmē personības vajadzību struktūru. Tieši vajadzības un ar tiem saistītie motīvi, intereses, vēlmes, tieksmes, vērtību orientācija veido personības kodolu un nosaka uzvedību (Dubkēvičs, Ķestere, 2003; Dubkēvičs, 2006; Ильин, 2009).

Analizējot vācu filozofa Karla Jaspersa (1883-1969) darbus, Dubkēvičs un Ķestere secina, ka „saskarsme ir cilvēku esamības vienīgais veids, visa cilvēka dzīve - gan profesionālā, gan privātā - notiek nepārtrauktā saskarsmes procesā”. Saskarsme ir cilvēka pamatvajadzība, tā ir eksistenciāli nepieciešama un tā nevar nebūt, saskarsme norit nepārtraukti un ļoti dažādās formās (Dubkēvičs, Ķestere, 2003, 10).

„Motīvi izriet no cilvēka vajadzībām vai vajadzības motivē cilvēka rīcību, nosaka to, kāpēc viņš rīkojas tieši tā un ne citādi. Vajadzība nosaka cilvēka gatavību vispār kaut ko darīt, bet motīvs to konkretizē. Saskarsmē ir īpaši svarīgi apzināties, ko tieši partneris vēlas, kādas ir viņa vajadzības” (Dubkēvičs, 2006, 37). Omārova uzsver, ka „cilvēks piedzimst kā bioloģiskā būtne un, iegūstot sociālo pieredzi, kontaktā ar citiem cilvēkiem, kļūst par indivīdu” (Omārova, 1996, 43). Tātad, pirmkārt, cilvēks ir dabas būtne, kas sajūt vajadzības, tiecās uz sevis saglabāšanu un vēlas sev priekšrocības. Otrkārt, cilvēks ir sabiedrības būtne ar tiesībām un pienākumiem, kas nemitīgi nonāk saskarsmē ar citiem cilvēkiem. Un kā sabiedrības būtnei, cilvēkam jābūt spējīgam dzīvot sabiedrībā – attīstīt spēju ieklausīties otrā cilvēkā, izteikt savu viedokli, ievērot gan saskarsmes partnera, gan arī savas vajadzības un vēlmes (Brīlmeiers, 1998).

Kempbels akcentē, ka kopš dzimšanas bērni ir emocionāli ļoti uzņēmīgi, bērniem ir nepieciešams emocionāls kontakts ar māti, informācijas uztvere, iespēja darboties. Jaundzimušo zināšanas ir pavisam niecīgas, saskarsme ar pasauli norit jūtu līmenī (Kempbels, 1991). Bērns aug un turpina attīstīties kā indivīds, kā personība, apmierinot savas vajadzības, kas ir apzinātā cilvēka nepieciešamība. Bērna pamatvajadzību apmierināšana nodrošina bērna normālo fizisko un psihisko attīstību. Protams, bērnam piedzimstot, viņam ir nepieciešams uzturs un elementārā aprūpe, bet reizē ar to, bērnam ir ļoti vajadzīga saskarsme ar cilvēkiem.

Dubkēvičs, Puškarevs, Golubeva akcentē, ka pagājušā gadsimta 50. gadu vidū amerikāņu psihologs Ābrahams Maslovs (1908-1970) izstrādāja personības pamatvajadzību hierarhijas teoriju. Personības pamatvajadzības ir sakārtotās piramīdā piecos hierarhiskos līmeņos, sākot ar zemāko (fizioloģisko) un beidzot ar augstāko (pašīstenošanās) vajadzību līmeni (sk. 1. attēls). Lai sasniegtu augstākā līmeņa vajadzības, ir jāapmierina iepriekšējais līmenis (pamatvajadzības). Jo vairāk apmierināta kāda vajadzība, jo mazāk tā uztrauc cilvēku (Dubkēvičs, 2006; Puškarevs, Golubeva, 1999).

1. attēls. A. Maslova personības vajadzību hierarhijas teorija (Dubkēvičs, 2006, 38).

Fizioloģiskās vajadzības ir cilvēka ķermeņa veselība, labsajūta, uzturs. Cilvēka eksistencei nepieciešams noteikts komforta līmenis, fiziskas aktivitātes un atpūta.

Drošības vajadzības (gan fiziskā, gan psiholoģiskā nozīmē) - ir instinktīva aizsardzība no dažādām dzīvību apdraudošām situācijām un arī vajadzība izvairīties no nepatīkamiem pārdzīvojumiem, kurās jādzird kritika, pārmetumi, bailes kļūdīties. Drošība ir nepieciešamība pēc stabilitātes, pārliecības par nākotni. Drošības sajūta ir saistīta ar jautājumu par cilvēkam nepieciešamo informāciju. Ja nav informācijas vai arī tā ir nesaprotama, arī nav drošības sajūtas. Savukārt, informācija ir iegūstama saskarsmē - informācijas ieguves un apmaiņas procesā.

Mīlestības un piederības vajadzības ir sociālās saskarsmes vajadzības, kas nozīmē, ka mēs nevaram iztikt bez citiem cilvēkiem: mīlestības, draudzības, lietišķām attiecībām, bez sabiedriskas darbības, darba, piederības sajūtas. To visu sniedz saskarsme (Dubkēvičs, 2006).

Omārova pasvītro, ka katram cilvēkam ir nepieciešama piederības izjūta, vajadzība pēc cilvēciskiem sakariem. Pieķeršanās vajadzība - vajadzība izjust siltas jūtas pret kādu un arī saņemt simpātijas pretim. Vajadzība pēc pašapziņas, nepieciešamība apzināties sevi kā neatkārtojamo personību, kā piederīgu kādai noteiktai kultūrai, reliģijai, vajadzība pēc vērtību orientācijas sistēmas. (Omārova, 2009).

Pašcieņas vajadzības izpaužas kā tieksme pēc citu uzmanības, atzinības, un arī kā tieksme pēc panākumiem. Cilvēkam ir vajadzība just savu nozīmīgumu citiem, vajadzība pēc pašapliecināšanās - pierādīt citiem un sev, ka "es to spēju un varu labāk par citiem" (Dubkēvičs, 2006; Omārova, 2009).

Pašīstenošanās vajadzības - ir vajadzība atrast pašam sevis piepildījumu un realizēt savu iedzimto radošo potenciālu. Pašīstenošanās cilvēkam nozīmē būt par to, par ko viņš var būt

konkrētos apstākļos, likt lietā savas zināšanas, spējas un iemaņas. Cilvēka gandarījums atkarīgs no tā, vai viņš spēj apmierināt vajadzību pēc pašīstenošanās vai nē (Dubkēvičs, 2006).

Plašā nozīmē saskarsme – ir „cilvēka sociālās dabas izpausme un realizācija. Saskarsme ir tiešs vai netiešs kontaktēšanās process, kura mērķis ir ietekmēt partnera (partneru) uzvedību, emocijas, dispozīcijas (nostādnes un attieksmes), aktivitātes pakāpi un darbību”. Galvenā, globālā saskarsmes funkcija ir cilvēku sociālo vajadzību apmierināšana. Saskarsmes procesā notiek cilvēku mijiedarbība un nodibinās cilvēciskie sakari. Cilvēka dzīvi un pašsajūtu ietekmē saskarsmes attiecības, kas veidojas saskarsmes procesā. Konflikti izraisa negatīvas emocijas, traumē cilvēka dvēseli (Omārova, 2009, 11). Saskarsme ir prasme apmainīties domām un uzskatiem, prasme aizstāvēt savu viedokli un arī uz klausīt un pieņemt saskarsmes partnera viedokļus, pieņemt lēmumus, realizēt tos, novērtēt rezultātus (Špona, 2004).

Saskarsmei ir divas izpausmes: ārējā un iekšējā. Ārējā izpausme ir partneru reālā komunikatīvā uzvedība, kuru var redzēt un dzirdēt un kura izpaužas kā vārdiska vai nevārdiska vēršanās pie partnera. Savukārt iekšējo saskarsmes izpausmi nevar redzēt bet tikai novērot. Tā izpaužas, kā saskarsmes partneru subjektīvā situācijas uztvere, emocionāls pārdzīvojums, kontaktu motīvs un mērķis, kā arī saskarsmes rezultāts – saskarsmes partneru attiecību, nostādņu, uzvedības maiņa vai saglabāšana (Omārova, 2009). Tātad, saskarsmes vispārējais pamatprincips ir tas, ka no mūsu uzvedības būtiski ir atkarīga arī saskarsmes partneru uzvedība (Dubkēvičs, 2006).

Saskarsme ir nepieciešams cilvēka sociālās un individuālās dzīves priekšnosacījums. Pateicoties saskarsmei ir iespējamā cilvēku savstarpējā darbība ar mērķi apmierināt savas individuālas vajadzības. Saskarsmes procesā veidojas cilvēka uzvedības modeļi, domāšana, spēja analizēt un novērtēt, veidojas priekšstats par pasauli un sevi pašu, jo saskarsme notiek arī katra cilvēka iekšā, kā iekšējais dialogs – iekšējie strīdi, kritika, attaisnojums (Мелибруда, 1986).

Saskarsmes funkcijas

Lai tiktu apmierinātās cilvēku sociālās vajadzības, ir nepieciešama vairāku saskarsmes funkciju realizācija. Saskarsmes procesā partneri savstarpēji ietekmē viens otru, iedarbojās – to sauc par regulatīvo funkciju. Sistemātiski kontaktējoties, cilvēki iegūst zināšanas gan par sevi, gan par citiem, kā arī par iespējam kopīgo uzdevumu risināšanai – saskarsmes izziņas funkcija. Saskarsmē cilvēki pauž savas emocijas un pārdzīvojumus, izsaka attieksmi pret notiekošo un partneri. Reizēm saskarsmes partneriem nesakrīt emocionālais reaģēšanas veids, kas diemžēl var novest pie slēptiem konfliktiem vai pat attiecību izjukšanas – saskarsmes ekspresīvā funkcija. Saskarsmē cilvēki pauž savu pozitīvu, tādu, kā uzslava, vai negatīvu, piemēram, kritika, attieksmi pret partneri, tādejādi mēģinot koriģēt saskarsmes partnera uzvedību – tā ir saskarsmes sociālās kontroles funkcija. Un visbeidzot saskarsmes socializācijas funkcija ir svarīga ar to, ka tikai

saskarsmē ar citiem cilvēkiem mēs kļūstam par personībām, iegūstam kontaktēšanas pieredzi, zināšanas, prasmi ātri orientēties saskarsmes partnerī un situācijā, iemācāmies klausīties un runāt, uzvesties un darboties (Omārova, 2009).

Saskarsmes veidi

Saskarsmi var iedalīt pēc komunikācijas mērķiem:

- sociāli rituālo komunikāciju – saskarsmes partneru attiecību uzturēšana, cieņas izrādīšana;
- izziņas komunikāciju – tās nolūks ir jaunas informācijas iegūšana;
- ekspresīvo komunikāciju - jūtu un emociju izpausme;
- pamudinošā komunikācija – tās mērķis ir pamudināt saskarsmes partneru izdarīt mums vajadzīgo, mainīt viņa attieksmi, uzvedību, vai izpildīt kādu lūgumu;
- pārliecinošā komunikācija - partnera viedokļa mainīšana, viņa domas novirzīšana uz mūsējām;
- konfliktu regulējošā komunikācija - konfliktu atrisināšana un saskarsmes partneru attiecību noregulēšana.

Saskarsmi var arī iedalīt pēc normativitātes pakāpes:

- oficiālā, vai arī lietišķā saskarsme – saskarsmes partneri komunicē, vadoties no iepriekš noteiktām normām, kā lomu un statusu pārstāvji;
- neoficiālā saskarsme - tā ir brīvāka komunikācija, ko regulē vispārcilvēciskās normas, saskarsmes partneri kontaktējās kā personības un pārstāv paši sevi.

Saskarsmi var arī iedalīt pēc saskarsmes partneru statusiem:

- vertikālā komunikācija - dažādu statusu cilvēku saskarsme, partneri viens otru papildina;
- horizontālā komunikācija - vienādu statusu cilvēku saskarsme, līdzvērtīgu partneru attiecības.

Saskarsmi iedala pēc kontaktu vēlamības:

- nepieciešamie vai arī obligātie kontakti - bez kuriem jebkura kopīga darbība kļūst praktiski neiespējama;
- vēlamie kontakti – personīgie kontakti, kuri veicina kopīgo darbību, sekmē darbības rezultātus;
- neitrālie kontakti – tādi, kuri ne sekmē, ne kavē kopīgo darbību;
- nevēlamie kontakti - kontakti, kuri traucē kopīgas darbības mērķu sasniegšanu.

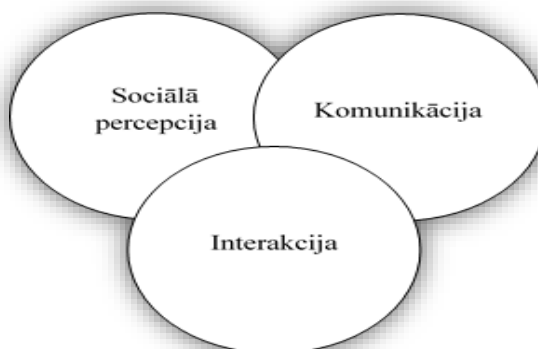
Saskarsmi iedala arī pēc tā, vai saskarsmes partneri kontaktē klātienē (nepastarpināti) vai virtuāli (netieši):

- tiešā saskarsme - saskarsme ar sevi (pašizpēte), saskarsme grupā (ģimenē, mācību grupās, darba kolektīvos, komandās, draugu sabiedrībā), saskarsme pāri (saskarsme viens pret vienu), publiska saskarsme (publiska uzstāšanās, lekcija, koncerts);
- netiešā saskarsme - virtuālā realitāte (čats, e-pasts, daļēji arī telefonsarunas, vēstules) (Omārova, 2009; Dubkēvičs, 2006).

Saskarsmes struktūra

Partneru saskarsme sastāv no komponentiem, kas kopā veido vienoto kontaktu sistēmu (sk. 2. attēlu). Izšķir trīs saskarsmes sastāvdaļas:

1. Sociālā percepcija – saskarsmes partneru savstarpējā uztvere;
2. Komunikācija - apmaiņa ar informāciju;
3. Interakcija – cilvēku mijiedarbība.

2. attēls. Saskarsmes struktūra (Pļavniece, Škuškovnika, 2002, 72).

Saskarsme sākas ar cilvēku savstarpēju uztveri – sociālo percepciju – veidojas priekšstats par saskarsmes partneru, un no tā priekšstata ir atkarīgs, kā saskarsme veidosies tālāk. Savukārt, priekšstats par saskarsmes partneru ir atkarīgs no cilvēka dzīves pieredzes, motivācijas, personības īpatnībām. Sociālā percepcija nav tikai cita cilvēka vai cilvēku grupas fiziskā tēla uztvere, bet arī priekšstats par viņa nodomiem, spējām, emocijām, darbību un vēlmēm. Vēl pirms sarunas mēs uztveram partneru un paši sevi, savukārt partneris uztver mūs. Tas, ko mēs citiem sakām un kā mēs to pasakām, ir atkarīgs no uztveres. Savstarpējā uztvere ir cieši saistīta ar atgriezenisko saiti. Priekšstats par otru cilvēku veidojas arī vadoties no cilvēka ārējā izskata, apģērba, runas manieres. Sociālā uztvere ne vienmēr ir objektīva, atbilstoša patiesībai, jo tā lielā mērā ir atkarīga no cilvēka subjektīvās attieksmes, stereotipiem, aizspriedumiem. Pastāv uzskats, ka uztvert otru cilvēku nozīmē uztvert viņa ārējās pazīmes un salīdzināt tās ar personības īpašībām, kā rezultātā izveidojas pamats cilvēka uzvedības interpretācijai (Pļavniece, Škuškovnika, 2002; Dubkēvičs, 2006; Omārova, 2009).

Jāsecina, ka pirmā saskarsmes sastāvdaļa - sociālā percepcija ir cilvēku savstarpējās uztveres un sapratnes process, kas tiek realizēts visā partneru kontaktu laikā. Priekšstats par saskarsmes partneru var mainīties, ja mainās partneru uzvedība vai saskarsmes situācija. Veidojot priekšstatu par citu cilvēku, svarīga ir saskarsmes partneru personība.

Tā piemēram, veidojot priekšstatu par partneri, cilvēks izmanto identifikāciju. Identifikācija - otra cilvēka novērtējums, viņu apzināti vai neapzināti pielīdzinot sev, pēc sevis cilvēks spriež par citiem. Mēs projicējam sevi citos. Tādejādi, ir garantēta cilvēka adekvātā uztvere, ja partnera vērtību orientācijas, mērķi un normas ir līdzīgi mūsējiem.

Veidojot priekšstatu par saskarsmes partneru, svarīga ir empātija - spēja iejusties otra cilvēka situācijā, izprast viņu un rēķināties ar viņu. Atšķirībā no identifikācijas, otrs cilvēks netiek mērīts ar savu mērauklu, bet situāciju vērtē no partneru viedokļa. Tā ir veiksmīgas saskarsmes nepieciešams nosacījums. Tātad, lai saskarsme būtu veiksmīga, ir jāsāk ar partnera starta pozīcijas pieņemšanu, piemērošanos otram cilvēkam. Bez empātijas nav dialoga. Tā ir nepieciešama arī lietiskajā saskarsmē.

Vēl viens sociālās uztveres mehānisms ir refleksija - spēja apzināties, kādu iespaidu mēs atstājam uz saskarsmes partneriem. Refleksija nozīmē atspoguļošanu, saskarsmē citi ir mūsu spoguļi, kas palīdz veidot priekšstatu par sevi (Omārova, 2009; Dubkēvičs, 2006).

Otrā saskarsmes sastāvdaļa – komunikācija - ir informācijas apmaiņas process starp saskarsmes partneriem. Saskarsmē cilvēki apmainās ar idejām, faktiem, uzskatiem, jūtām, noskaņojumiem. Cilvēki nodod informāciju cits citam dažādos veidos, paši arī rada šo informāciju, attīsta, precizē. Komunikācijas procesā saskarsmes partneriem ir mērķis realizēt savas vajadzības un intereses, savstarpēji ietekmējot viens otru. Lai būtu iespējama komunikācija, informācijas apmaiņa, nepieciešams lai saskarsmes partneriem ir līdzīga informācijas nodošanas un uztveres sistēma - materiālu zīmju sistēma - vārdi, rakstu zīmēs, tikai tad tiks saprasts partnera domu saturs. Saskarsmē cilvēks izmanto visu savu personību (domas, vēlmes, jūtas) un arī savu ķermeni, balsis aparātu.

Cilvēks var komunicēt verbāli – informācija tiek nodota vārdiski. Taču liela daļa informācijas tiek nodota bez vārdiem, ar ķermeņa kustībām, žestiem, pozu, balsis intonāciju, mīmiku - visas tās cilvēka reakcijas, kuras nevar tikt aprakstītas kā vārdiskas (mutiskas vai rakstiskas) - to sauc par neverbālo komunikāciju. Ir zināms, ka daudz lielāka informācijas daļa (līdz 60-80%) tiek noraidīta ar visdažādāko neverbālās komunikācijas zīmju palīdzību. Verbālo komunikāciju gandrīz pilnībā kontrolē cilvēka apziņa, taču neverbālā komunikācija ir pakļauta cilvēka psihi neapzinātajām līmenim, un tāpēc tā ir patiesāka, atklātāka. Neverbālā komunikācija pauž saskarsmes partnera attieksmi pret mums, sniedz pilnīgu partnera emocionālo raksturojumu (Pļavniece, Škuškovnika, 2002; Dubkēvičs, 2006; Omārova, 2009).

Verbālajai saskarsmei izšķir vairākas formas: monologs - tā ir viena cilvēka runa; dialogs – divu cilvēku saruna, kurā partneri apmainās ar informāciju un uzskatiem; diskusija - daudzpusēja saruna, kurā vairāki sarunu partneri apmainās ar viedokļiem par vienu un to pašu tēmu. Savukārt katrai sarunai var izdalīt vairākus posmus - sarunas sākums, sarunas gaitas regulēšana, priekšlikumu un vēlmju saskaņošana, alternatīvu izvirzīšana un pretrunu apspiešana, lēmuma noformēšana un sarunas nobeigums.

Komunikācijas procesā veidojas atgriezeniskā saikne – tā ir saskarsmes partnera verbāla un neverbāla reakcija uz partnera rīcību. Tādejādi var pastāvēt atzinība - pozitīva atgriezeniskā saikne vai kritika - negatīva atgriezeniskā saikne (Pļavniece, Škuškovnika, 2002)

Runājot par neverbālo saskarsmi, jāatzīmē, ka tās galvenā funkcija ir veidot ciešāku saikni ar partneri, ietekmēt un ieinteresēt viņu. Jāatceras, ka noteikta uzvedība, kuras nodoms nav nodot kādu konkrētu vēstījumu, no partnera puses var tikt uztverta kā pārprasts vēstījums (piemēram, piecu minūšu nokavēšanās bez īpaša nodoma tiek uztverta kā necieņas izrādīšana). Svarīgi atcerēties, ka uzvedība, kuras mērķis ir nosūtīt vēstījumus, var netikt interpretēta kā vēstījums dažādu iemeslu dēļ - partneris var vienkārši šo vēstījumu neredzēt, ja, piemēram, viņš tajā pašā brīdī skatās uz citu pusi, vai arī viņam konkrētais vēstījums nešķiet nozīmīgs (Omārova, 2009; Dubkēvičs, 2006).

Saskarsmē vienmēr ir partneru mijiedarbība – interakcija – trešais saskarsmes komponents. Šī saskarsmes partneru mijiedarbība ir vērsta uz rīcības regulāciju. Saskarsmes procesā, veicot kādu kopīgu darbību, cilvēki cits citu ietekmē. Mijiedarbība saskarsmē var izpausties gan kā sadarbība, gan arī kā konkurence. Sadarbība ir virzīta uz vienotu mērķi, savukārt konkurence nozīme, ka saskarsmes partneriem ir atšķirīgi mērķi (Pļavniece, Škuškovnika, 2002; Omārova, 2009).

Saskarsmes procesā cilvēki nosacīti spēlē dažādas lomas, kuras ir atkarīgas no saskarsmes situācijas, no saskarsmes partneru statusa un attiecībām. Tādejādi izšķir sociālās, starp personu un individuālās lomas. Sociālā loma tā ir tā uzvedība, kuru no mums sagaida apkārtējie cilvēki, ņemot vērā mūsu statusu, konkrēto saskarsmes vietu un apstākļus. Katram cilvēkam ir daudzas sociālās lomas - vienlaikus cilvēks var būt inženieris, vīrs, tēvs, brālis, dēls, futbola fans utt. Katra no šīm lomām ietver noteiktu uzvedību, ar kuru saistītas apkārtējo gaidas. Ja cilvēki neapmierina šīs mūsu gaidas, var izcelties konflikts. Runājot par konfliktiem, jāsaprot, ka konflikti ir neatņemama un tāpēc normāla dzīves sastāvdaļa. Konflikts ir jebkurus savstarpēji pretējais impulsus, interese, viedoklis, darbība. Iekšējais konflikts notiek pašā cilvēkā, kā pretēju vēlmju, impulsu sadursme, šī sadursme ietekmē cilvēka uzvedību un ceļu uz mērķi. Savukārt, ārējais konflikts ir starp personu konflikts, kurā viena puse traucē otram kādas darbības veikšanā un mērķu sasniegšanā, jo katrai ir savas intereses. Starp personu lomas ir tā uzvedība, kuru no mums gaida otrs cilvēks, balstoties uz mūsu

attiecību priekšvēsturi. Katram cilvēkam ir savs draugu, radu, paziņu, kolēģu loks, ar kuriem cilvēks kontaktē diezgan regulāri, veidojot attiecības, attieksmes, jūtas vienam pret otru. Individuālās lomas – tā ir uzvedība, kuru mēs gaidām paši no sevis. Mums katram ir savs personisks priekšstats par sevi, uz kā mēs balstāmies saskarsmē ar citiem cilvēkiem (Omārova, 2009).

Partnera ietekmēšanas veidi saskarsmē

Saskarsmes procesā cilvēki vienmēr realizē kādu konkrētu mērķi - mēs cenšamies kaut ko panākt no partnera, mainīt viņa uztveri, viedokli, ietekmējot saskarsmes partneru. Ietekmēšanas veids, kuru cilvēks izvēlas, ir atkarīgs no partnera statusa, personības īpatnībām, saskarsmes situācijas un mūsu personības (raksturs, enerģija, komunikatīvās prasmes un mākas), ka arī svarīgs ir laiks, materiālie resursi, arī nauda, vara, mūsu ieinteresētības pakāpe saglabāt attiecības ar konkrēto partneri un labu reputāciju.

Piespiešanas ietekmēšanas metode – bailes no nepatīkšanām un zaudējumiem – ir iedarbīga tad, ja cilvēks tiešām baidās no soda. Taču nevar īsti prognozēt, kā cilvēks rīkosies pēc soda saņemšanas – vai tiešām mainīs savu rīcību. Turklāt, piespiešanu cilvēks uztver kā varmācību pret sevi, jūt pazemojumu, var izdomāt atriebības plānu. Arī radošo pieeju darbam nevar panākt ar piespiešanu.

Emocionālās iespaidošanas ietekmēšanas metode balstās uz saskarsmes partnera aizraušanu ar neverbālās komunikācijas līdzekļu palīdzību. Izmantojot saskarsmē žestus, mīmiku, acu kontaktu, balss intonāciju maiņu, pauzes, mēs varam piešķirt vārdiem īpašu nozīmīgumu un panākt no saskarsmes partnera vajadzīgo mums uzvedību.

Ieinteresēšana – ir metode, kas balstās uz partnera intereses izraisīšanu, veidojot dialogisku saskarsmi. Cilvēks ir jāpieņem, tāds kāds viņš ir, jāprot pieskaņoties partnerim, runāt pārliecinoši un emocionāli, un arī aktīvi un uzmanīgi klausīties. Sarunā jāakcentē kopīgas intereses un viedokļus. Savu vēlēšanos jāpasaka skaidri, īsi un konkrēti, svarīgākos argumentus atstājot sarunas beigām. Sarunā jāpasvīturo mērķa nozīmīgums tieši viņam, saskarsmes partnerim, un mērķa sasniegšanas iespējamība – tas pamudina saskarsmes partneri uz darbību (Omārova, 2009).

Saskarsmes partnerus cilvēki izvēlas, vadoties no situācijas, cik lielā mērā to atļauj saskarsmes apstākļi. Visbiežāk izvēles kritēriji ir sekojošie:

- ar līdzīgu raksturu, pārliecību, vērtībām;
- cilvēki, kas nodrošina noteiktas vajadzības;
- fiziski pievilcīgas personas (arējam izskatam tiešām ir nozīmīga loma attiecībās), taču savu lomu saskarsmē spēlē arī etiķete un vienkārši pieklājības normas;
- kompetentas, ziņošas personas vai speciālistus, tādus, kuriem ir laba slava sabiedrībā;

- patīkamas un piekrītošas personas, jo saskarsmē mēs labprāt izvairāmies no liekiem konfliktiem;
- cilvēkus, kuri savukārt izvēlas mūs, atbild mums ar to pašu, jo savstarpējās attiecībās un saskarsmē jābūt ieinteresētām abām pusēm;
- personas, kuras atrodas mums blakus (ģeogrāfiski aizsniedzamajās robežās) (Dubkēvičs, 2006).

Saskarsmi ietekmējošie faktori

Saskarsme, tās process un rezultāts ir atkarīgs no dažādiem faktoriem, kurus nosacīti var iedalīt divās grupās.

Pirmā saskarsmes ietekmējošo faktoru grupa ir saskarsmes partneri – saskarsmes dalībnieki. Saskarsmes veiksmīgu rezultātu ietekmē saskarsmes partneru individuālās īpašības (vecums, dzimums, ģimenes un sociālais stāvoklis, reliģiskā piederība, vērtībās, kultūra u. c.), kā arī viņu domas, izjūtas un uzvedība konkrētajā saskarsmes situācijā, saskarsmes partneru savstarpējā uztvere. Priekšstats par saskarsmes partneru var mainīties, ja mainās partneru uzvedība vai saskarsmes situācija. Veidojot priekšstatu par citu cilvēku, svarīga ir saskarsmes partneru personība. Lai būtu iespējama komunikācija, nepieciešams, lai saskarsmes partneriem ir līdzīga informācijas nodošanas un uztveres sistēma - zīmju sistēma (vārdi, rakstu zīmēs), tikai tad tiks saprasts partnera domu saturs.

Saskarsmē ir svarīga empātija, jeb līdzjūtība. Pirmās pazīmes, kas liecina par empātiju, parādās apmēram divu gadu vecumā, bērni emocionāli uztver pasakas, jūt līdzīgi variācijām. Taču lai iegūtu veiksmīgu starp personu saskarsmi, bērniem vispirms jāiemācās apvaldīt savas jūtas – apslāpēt savas dusmas un nomāktību, impulsivitāti. Ap trim gadiem bērni iemācās būt pacietīgi, iemācās panākt savu ar pārliecināšanu, nevis ar uzstājību (Omārova, 2009; Dubkēvičs, 2006; Goulmens, 2001).

Saskarsmē nepieciešama atklātība pret sevi un citiem un tai atklātībai jābūt abpusējai. Saskarsmes partneru atklātība ir atkarīga no cilvēku kultūras, mentalitātes, tradīcijām. No saskarsmes partnera personības īpašībām – vai viņš jums patīk vai ne, no viņa sociālā statusa, no tā, vai viņš ir draugs, kaimiņš, kolēģis vai priekšnieks. Savstarpējā uzticība un tas, cik lielā mērā partneri var paļauties viens uz otru arī būtiski ietekmē saskarsmi (Dubkēvičs, Kēstere, 2003).

Labi apgūtās savstarpējās saskarsmes iemaņas ļauj veiksmīgi komunicēt, novadīt sarunas, uzmundrināt un iedvesmot saskarsmes partneru un arī pārliecināt un ietekmēt. Divu cilvēku savstarpējā saskarsmē emocijas no cilvēka, kurš tās izjūt spēcīgāk, pāriet pie pasīvākā saskarsmes partnera, līdz ar to var teikt, ka stipri emocionālie cilvēki dominē saskarsmē. Taču lai saskarsme

būtu veiksmīga, nepieciešams panākt emocionālo saskaņu starp saskarsmes partneriem – garastāvokļa saskaņošana, neverbālā saskaņa (Goulmens, 2001).

Otrā saskarsmes ietekmējošo faktoru grupa ir saskarsmes konteksts. To veido saskarsmes vide, apstākļi, kas veicina vai traucē saskarsmi. Saskaņas vide tiek raksturota gan kā fiziskā vide, piemēram, telpas apgaismojums, trokšņi, telpas dizains, fiziskais komforts, gan kā sociālā vide - ģimene, izglītības iestāde, darbavieta, gan kā psiholoģiskā vide - psiholoģiskā gaisotne saskarsmes brīdī, piemēram, savstarpējā labvēlība vai nepatika, un arī kultūrvide - tas, ko mēs apzīmējam ar jēdzienu “kultūra” - tradīcijas, reliģiskā piederība, valoda, etiķetes normas (Dubkēvičs, 2006).

Lai veiksmīgi apgūtu saskarsmes prasmes un iemaņas, pirmkārt, nepieciešama pozitīva attieksme vai pārliecība, ka saskarsmes prasmes un iemaņas ir nepieciešamas, ka tās ir nozīmīgas un tās ir iespējams apgūt un pilnveidot. Otrkārt, jābūt konkrētām zināšanām par lietu - kā jārūnā, kā jāklūst, kādai ir jābūt uzvedībai, etiķetei, kā izpaužas cilvēka psiholoģiskās īpašības attiecībās u.c.. Treškārt, nepieciešamas prasmes un iemaņas – zināšanu praktisks lietojums, kam nepieciešams arī noteikts regulārs treniņš. Visbeidzot, jābūt palīgīdzekļiem - grāmatas, kursi, treniņi u. tml. (Dubkēvičs, 2006).

Protams, visnozīmīgākais komponents savstarpējās attiecībās ir attieksme, jo tieši tā nosaka gan zināšanu apjomu un dziļumu, gan meistarības līmeni, gan arī attieksmi pret palīgīdzekļu izmantošanu.

No saskarsmes un saskarsmes partneru savstarpējām attiecībām ir atkarīga cilvēka personiskā pašsajūta dzīvē, karjeras iespējas. „Cilvēkiem ar dominējošu pozitīvu pašsajūtu, dzīvespriecīgiem, optimistiski noskaņotiem, pozitīvi domājošiem arī karjera un bizness ir veiksmīgāki - viņi ir veiksminieki” (Dubkēvičs, 2006, 72).

Pedagoga prasme veidot saskarsmi ar bērniem

Runājot par bērnu saskarsmes prasmēm, jāsaprot, ka saskarsmi nenoliedzami veicinās pedagoga personība, viņa saskarsmes kultūra, prasme uztvert otru cilvēku (bērnu) un lietpratīgi organizēt mijiedarbību ar bērnu. Savā pedagoģiskā darbībā ar bērniem, pedagogam jāvadās pēc tikumiskās audzināšanas normām. Ir svarīgi panākt bērnu uzticību, lai nodotā bērniem informācija tiktu uztverta pareizi. Saskaņas procesu vieglāk padara fakts, ka bērniem no dabas raksturīga ir vēlme uzticēties pieaugušajiem, justies aizsargātiem viņu klātbūtnē.

Saskarsmē ar bērniem, pedagogam jāizmanto ne tikai verbālie komunikācijas līdzekļi, bet arī neverbālie – žestus, mīmiku, pantomīmu, aktīvi lietojot savus instrumentus - rokas, seju, ķermeni. Lasot bērniem grāmatu, izspēlējot leļļu teātri vai spēlējot lomu rotaļas, ar neverbālo līdzekļu palīdzību, pedagogs pauž bērniem varoņu noskaņojumu, jūtas, garastāvokli. Ar balsi

intonāciju, acu skatienu, žestiem, stāju, gaitu, pozām var parādīt bērniem ļoti daudz emocijas un jūtas – sirsnību, mīļumu, draudzību, mīlestību, draudus, gudrību, viltību, ļaunumu, vienaldzību, bailes. Ar žestu palīdzību var paust vēstījumu, jautājumu, pavēli vai lūgumu (prasību).

Ja saskarsmes procesā pedagogs atrodas ar seju pret bērniem, tas simbolizē savstarpēju uzmanību. Pedagoģiskajā saskarsmē svarīga nozīme ir īstajā vietā un laikā izmantot pedagoģiskās pauzes. Tās bērnu var ietekmēt daudz spēcīgāk, nekā lieka runāšana vai moralizēšana. Pauzes dod bērnam laiku apjēgt savu rīcību, pārdomāt.

Panākumi saskarsmes procesā ir atkarīgi no pedagoga personiskajām īpašībām. Pedagogam jābūt komunikablam, spējīgam panākt saskarsmes procesā apmierinājumu un gandarījumu, jābūt tolerantam, jo audzināšanas rezultāti nav tūlīt redzami. Pedagogam jābūt spējīgam pašam izjust empātiju un labestību, un arī bērnos ieaudzināt empātiju, atklātību, labvēlību un citus tikumiskās uzvedības noteikumus (Lieģeniece, 1992).

Secinājumi

Saskarsme ir cilvēka pastāvēšanas forma. Pateicoties saskarsmei, cilvēkiem ir iespēja saņemt un nodot informāciju, paust savas domas, jūtas un parādīt savu attieksmi. Saskarsme nozīmē attiecības, kontaktu nodibināšanas, uzturēšanas un attīstības process, ko rada vajadzība mijiedarboties. Saskarsme ir tiešs vai netiešs kontaktēšanās process, kur notiek cilvēku savstarpējā darbība ar mērķi apmierināt savas individuālas vajadzības. Saskarsmes procesā veidojas cilvēka uzvedības modeļi, domāšana, spēja analizēt un novērtēt, veidojas priekšstats par pasauli un sevi pašu.

Saskarsmes veidi, atkarībā no komunikācijas mērķiem: sociāli rituālā, izziņas, ekspresīvā, pamudinošā, pārlicinošā, konfliktu regulējošā komunikācija. Saskarsmi iedala arī oficiālā un neoficiālā. Var pastāvēt saskarsme starp dažādu vai vienādu statusu cilvēkiem. Saskarsme var notikt ar mums nepieciešamiem kontaktiem, saskarsme ar vēlamiem kontaktiem, neitrāliem kontaktiem un nevēlamiem kontaktiem. Saskarsme var būt arī tiešā vai netiešā.

Saskarsmi ietekmējoši faktori ir: saskarsmes partneru personība un individuālās īpašības, kā arī viņu domas, izjūtas un uzvedība konkrētajā saskarsmes situācijā, saskarsmes partneru savstarpējā uztvere. Saskarsmi ietekmē empātija, atklātība pret sevi un citiem, labvēlība, uzticība, pacietība, spēja apvaldīt savas jūtas, aplāpēt dusmas un impulsivitāti, ka arī saskarsmes vide, apstākļi, kas veicina vai traucē saskarsmi.

1.2 Saskarsmes prasmes raksturojums trīsgadīgiem bērniem

Trešajā un ceturtajā dzīves gadā tiek likti pamati bērna fiziskajai un psihiskajai veselībai, personības attīstībai. Raksturojot bērna attīstību fiziskajā jomā, jāmin, ka šajā vecumā raksturīgs straujš visa bērna organisma attīstības temps. Fiziski bērns ir patstāvīgs un neatkarīgs staigāšanā un sadzīviskajās darbībās, ir saskaņotas roku un kāju kustības. Attīstās arī visas sistēmas, tai skaitā nervu sistēma, pilnveidojas lielo pusložu garozas reflektoriskā darbība, attīstās runa. Šajā vecumā raksturīgas aktīvas orientācijas reakcijas, kas stimulē nepieciešamību saņemt dažādu informāciju.

Nozīmīgs sasniegums bērna attīstībā trešajā un ceturtajā dzīves gadā ir darbības rakstura un satura izmaiņa. Bērni attīstās fiziski, raksturīga roku kustību attīstība, manipulējot ar priekšmetiem un parādās kustību pašregulācijas pazīmes. Darbības kļūst apzinātas. Dažādos savas darbības veidos bērni sāk darboties pēc iepriekš izvirzīta mērķa, lai gan ātri novēršas, pamet vienu nodarbošanos, lai uzsāktu citu. Tas izskaidrojams ar uzmanības nenoturību, ar to, ka bērnu piesaista pati darbība.

Parādās tieksme pēc patstāvības, palielinās aktivitāte. Aktivitāte - bērna dabisks stāvoklis kopš dzimšanas. Bērnu aktivitāte virzīta uz pieaugušo. Bērns meklē atbalstu, palīdzību jaunu darbības veidu apgūvē, zināšanu paplašināšanā. Pieaugušie var palīdzēt ar padomu, paskaidrot. Pieaugušais ar savu rīcību var veicināt, kā arī nomākt vēlēšanos darboties. Ja, piemēram, pedagogs nodarbībās vai ārpus nodarbību laikā pats ir aktīvs, tad arī bērnu aktivitāti nav jāaprobežo tikai ar atsevišķu darbību izpildi (Pontāga, 1988, Svence, 1998).

Pateicoties valodas un kustību spējas attīstībai, trīsgadīgs bērns kļūst patstāvīgs un daudzās situācijās var iztikt bez pieauguša palīdzības un atbalsta. Bērns tiecās pēc jauniem iespaidiem, kustību aktivitātes pēc saskarsmes ar pieaugušajiem un arī citiem bērniem. Šajā vecumā bērni mēģina patstāvīgi apmierināt savas iekšējās vajadzības, parādās velēšanās apliecināt savu „es”, kas nozīmē ka bērni jau sāk rīkoties apzināti (Lieģeniece, 1992).

Analizējot emocionālo jomu, svarīgi pateikt, ka trīsgadīga bērna vecuma likumsakarība ir emocionalitāte, emociju nenoturīgums, mainīgums. Raksturīga impulsivitāte uzvedībā, bērns darbojas nedomājot, to jūtu un vēlmju iespaidā, kas rodas dotajā brīdī. Bērna vēlmes pamatojās uz vispārējām vajadzībām un interesēm, ko rada apkārtējie priekšmeti, vienkārša ziņkārība un orientēšanās uz visu jauno, neparasto, kas vērojams tuvākā apkārtnē. Taču bērnu nervu sistēmai ir mazas darba spējas, līdz ar to bērni ātri nogurst, īpaši vienvēidīgā darbībā, tad bērni kļūst uzbudināti, paaugstinās emocionalitāte, kā rezultātā atslābst uzmanība, pazeminās uztveres spējas, interese. Bērni sāk aktīvi darboties, neklausoties audzinātājas norādījumos, vai arī garlaikojas. Savstarpējās attiecībās ar pieaugušajiem bērns saasināti izjūt attieksmi pret sevi un savu sasniegumu novērtējumu. Savas neveiksmes bērns pārdzīvo ļoti emocionāli (Pontāga, 1988).

Bērni ir ļoti jūtīgie, tieši caur savām jūtām viņi uztver apkārtējo pasauli un nonāk saskarsmē ar to. Ja bērns jūt, ka viņam līdzī ir cilvēki, kam viņa rīcība (uzvedība) sagādā prieku, tad viņš jau no mazām dienām mācās saskaņot savas vēlēšanas ar citu cilvēku interesēm, un tas ir ļoti svarīgs priekšnoteikums, kā ieaudzināt bērnam labsirdību un cilvēcību (Suhomļinskis, 1974). Arī saskarsmei ar bērnu jābūt sirsnīgai un godīgai, bez negatīvām pazīmēm. Bērni vēlas lai pieaugušie runā ar viņiem laipni, lai izturas ar iejūtību un interesi. Svarīgi ir lai bērnam rastos uzticība pret pieaugušo. Bērns sagaida uz savu jautājumu tiešu un skaidru atbildi (Smita, 1995).

Trīsgadīgie bērni nespēj labi kontrolēt savas emocijas, un, ja bērnam nav iespējas apmierināt savas iekšējās vajadzības, viņš paliek neapmierināts un emocionāli nestabils. Bērnam ir nepieciešama pieaugušo mīlestība un aprūpe, bet līdz ar to viņš arī cenšas palielināt neatkarības līmeni. Šajā periodā ir svarīgs laiks, ko bērns pavada prom no viņa vecākiem. Bērnam jājūt drošība arī tad kad vecāki nav blakus. Socializācijai šajā vecumā bērnam ir nepieciešams kontakts ar citiem bērniem, bērns praktizē savu valodu un savas sociālās iemaņas. Tomēr bērns vēl nav īsti ieinteresēts draudzības veidošanā. Katra sociālā tikšanās galvenokārt ir svarīga, jo tā atspoguļo to, ko viņš pats dara (Clare Healy Walls, 2008).

Tātad, sociālajā jomā trīsgadīgais bērns apzinās sevi kā atsevišķo būtni, sāk ar gribas palīdzību kontrolēt savu uzvedību, pauž savu viedokli, apgūst primārās sociālās normas - kas ir labi un kas ir slikti. Bērnam veidojas patstāvības un neatkarības izjūta, viņš lepojas ar to, ko ir paveicis patstāvīgi, raksturīga stipra pašapziņa „Es pats”. Bērnos attīstās saskarsme ar pieaugušajiem, kā arī sāk sadarboties ar vienaudžiem, rodas sākumi rotaļu darbībai. Sociālā apmācība notiek netīši, reālajā dzīvē un rotaļās atdarinot pieaugušos. Bērns eksperimentē ar savām aktivitātēm. Protams, ka galvenā trīsgadīgā bērna aktivitāte ir rotaļa, kur viņš attēlo dažādas pieaugušo lomas. Šajā vecumā bērnam veidojas sirdsapziņa un attīstās atbildība. (Урунтаева, 1996; Dzintere, Stangaine, 2007).

Bērns identificē sevi ar apkārtējiem cilvēkiem, folkloras un literārajiem personāžiem un dzīvniekiem. Saskarsmes prasmes ir vienkāršākā līmenī – es tev, tu man, bet jau veidojas uzvedības un saskarsmes stereotipi, saskarsmes stils, normas un vērtības, kas nāk no ģimenes.

Vērojot trīsgadīgo bērnu rotaļu un valodu, var secināt, ka bērni šajā vecumā sāk uztvert un saprast cita cilvēka viedokli, spēj izveidot sarunas lomu spēlēs ar varoņiem un iesaistās rotaļās, tāpēc trīsgadīgajiem ir ļoti svarīgi būt kopā ar citiem bērniem. Bērni atklāj, ka viņu vienaudži ir ļoti svarīgi, sāk apgūt aktivitātes (rotaļas) grupā. Bērni ir emocionāli, ar labu iztēli, rotaļās sāk veidoties scenārijs, tiek sadalītas lomas, bērni iesaistās komunikācijā ar vienaudžiem un pieaugušajiem (Dzintere, Stangaine, 2007).

Analizējot bērna intelektuālo jomu, jākonstatē, ka apmēram trīs gadu vecumā bērni ir pētnieki, viņiem ir velēšanās apskatīt, aptaustīt, pagaršot. Ir stipri izteikts atdarināšanas reflekss – bērni novēro un atdarināt pieaugušo vai vienaudžu darbību, jo šajā vecumā bērniem nav vēl loģiskās domāšanas, kā arī savu vērtību kritēriju. Imitācijai jeb atdarināšanai īpaša nozīme ir agrajā bērnībā – 2-4 gadu vecumā bērns intensīvi socializējas, burtiski kopējot apkārtējo cilvēku uzvedību. Bērns ļoti rūpīgi vēro, uztver iespaidus, iekļauj tos savā atmiņā un precīzi atdarina. Tāpēc pieaugušajiem ļoti svarīgi pievērst īpašu uzmanību savam uzvedības modelim, kuru protams var pārņemt bērns (Puškarevs, 2001).

Bērns iepazīst apkārt esošas lietas un procesus, atklāj tos, kā sev patīkamus vai nepatīkamus, labus vai ļaunus. Jaunas lietas apkārtējā vidē vai jauni apstākļi vedina bērnu uz jaunām domām, jo katram notikumam ir savs iemesls. Domāšana izpaužas jautājumā “kāpēc?”, tad, kad bērns grib izprast neskaidro, ar ko sastopas savā apkārtnē. Savukārt, domāšana ir cieši saistīta ar runas attīstību, parādās iekšējā runa, žestu un mīmikas valoda. Bērns ļoti agri atpazīst mātes balsi un saklausa tajā intonāciju, emocionālo attieksmi. Tā ir pirmā viņam saprotamā valoda, un tā viņš mēģina izteikties arī pats. Jo emocionāli bagātāka ir saskarsme ar bērnu, jo emocionālāk un ar niansēm bērns pauž arī savas emocijas (Vigule, 1998).

Trīsgadīgā bērna vajadzība ir saskarsme. Bērns, kā garīgā būtne jau ir personība ar savu iekšējo būtību, kuru jāciena. Tomēr bērns nevar pats sevi attīstīt, viņam ir nepieciešama saskarsme ar sev līdzīgiem. Lielu lomu spēlē bērna ģimenes sadzīve, svētki, tradīcijas, kad tiek ielikti bērna tikumiskās audzināšanas pamati. Tālāk, nonākot saskarsmē ar citiem bērniem un pieaugušajiem, svarīga ir tā pieauguša (audzinātājas) personība, lai tas būtu gaišs, stipra rakstura cilvēks, zinošs, kas tiešām var ienest daudz labuma bērna personības attīstībai (Vigule, 1998).

Trīsgadīgiem bērniem ir izteikta vajadzība pēc jauniem iespaidiem, saskarsmes un emocionāla kontakta. Bērns nav vairs pasīvs saskarsmes objekts, viņš paliek aktīvāks un aizvien vairāk individualizējas saskarsmē, sāk apgūt tikumiskās normas, cilvēku uzvedības noteikumus. Bērns socializējas saskarsmē ar pieaugušo, jo pieaugušais ir sociālo lomu apguves paraugs (Svence, 1998).

Bērna raksturs, jeb gribas spēks, spēja kontrolēt sevi un spēja efektīvi un laimīgi darboties sabiedrībā arī ir ļoti svarīgi. Dr. Marija Montessori (1870-1952) uzskatīja, ka raksturs vai morālā attīstība, emocionālā attīstība un sociālā attīstība ir cieši saistītas. Trīsgadīgie bērni attīsta savu individuālo personību, atdot prioritāti savām personiskām vajadzībām, nevis grupas vajadzībām, tomēr attīsta prasmes, kas nepieciešamas, lai kļūtu par sabiedrības locekli. Bērni mīl imitēt pieaugušos un spēlē rotaļas, pamatojoties uz sociālajām tradīcijām un prasmēs, piemēram, "gatavo

vakariņas", "iepirkšanās", "runā pa tālruni". Bērns mācās sadarboties ar citiem (Clare Healy Walls, 2008).

Secinājumi

Trīs gadu vecumā bērniem raksturīgs straujš visa organisma attīstības temps, tiek likti pamati bērna fiziskajai un psihiskajai veselībai, personības attīstībai. Fiziski bērns ir patstāvīgs un neatkarīgs staigāšanā un sadzīviskajās darbībās, ir saskaņotas roku un kāju kustības. Attīstās visas sistēmas, tai skaitā arī nervu sistēma, attīstās runa. Bērna darbības kļūs apzinātas, parādās darbības mērķis. Uzvedībā bērns ir impulsīvs, darbojas nedomājot, to jūtu un vēlmju iespaidā, kas rodas dotajā brīdī. Ja bērnam nav iespējas apmierināt savas iekšējās vajadzības, viņš paliek neapmierināts un emocionāli nestabils. Attiecībās ar pieaugušajiem bērns saasināti izjūt atteiksmi pret sevi un savu sasniegumu novērtējumu, emocionāli pārdzīvo savas neveiksmes.

Bērns apzinās sevi kā atsevišķā būtnē, sāk ar gribas palīdzību kontrolēt savu uzvedību, pauž savu viedokli, apgūst primārās sociālās normas - kas ir labi un kas ir slikti. Bērnu sociālā apmācība notiek netīši, reālajā dzīvē un rotaļās atdarinot pieaugušos. Tomēr bērns nevar pats sevi attīstīt, viņam ir nepieciešama saskarsme ar sev līdzīgiem. Bērnam veidojas sirdsapziņa un attīstās atbildība, veidojas uzvedības un saskarsmes stereotipi, normas un vērtības. Lielu lomu spēlē bērna ģimenes sadzīve, svētki, tradīcijas, kad tiek ielikti bērna tikumiskās audzināšanas pamati.

1.3. Saskarsmes prasmes attīstības iespējas lomu rotaļu procesā

„Kā pieaugušo dzīvē galvenā nodarbošanās ir darbs, tikpat liela nozīme bērniem ir rotaļai. Spēle – atslēga, ar kuru atslēdz pasauli” (Vecgrāve, 1996, 62). Rotaļa ir jebkurā bērna attīstības jomā – kustībā, komunikācijā, intelektā. Sākumā bērnu rotaļa ir paaugušo darbības primitīvā atdarināšana, bet bērnam augot, tā pārtop sižetiskajā lomu rotaļā. Vērojot mammu, kura baro gadu veco bērnu ar karoti, bērns atdarina šo kustību pusotra gadu vecumā barojot lelli ar karoti, taču trīs gadu vecumā bērns baro lelli it kā būtu tās mamma. Bērni sāk apvienoties nelielās grupās (2-3 cilvēki) un parādās spēles pēc noteikumiem, kas ir vadošais bērna personības veidošanas instruments. Rotaļājoties bērni gūst prieku, mācās sevi kontrolēt, pārvarēt pēkšņas iegribas, skatās uz situāciju arī no otra cilvēka puses. Ja bērns ir iemācījies pakļaut sevi kādai lomai spēlē, tad visdrīzāk viņš spēs sevi kontrolēt arī skolā. Spēle ir arī bērna pašizpaušmes veids. Bērni spēlējās un apgūst lomas, mācās analizēt savu darbību tieši lomu rotaļu procesā, jo teorētiski to nevar apgūt ne bērns, ne arī pieaugušais (Vecgrāve, 1996). Pēc trīs gadu vecuma bērni sāk eksperimentēt ar

savu darbību, kustībām, iespējām. Un šajā vecumā bērnu galvenā nodarbošanās ir rotaļa. Rotaļā bērni piemēro dažādas pieaugušo lomas. Trīsgadīgie bērni jau ir apguvuši pirmo saskarsmi ģimenē, ir izveidojusies pirmā referentā grupa, uz kuras normām un vērtībām bērni orientē savu uzvedību, sāk veidoties pasaules aina un rodas vajadzība atdarināt apkārtējos pieaugušos (Omārova, 1996).

Bērni izzina pasauli, gan arī veido sevi pašu nepārtraukti sadzīvē, dabā, darbā, un protams arī rotaļā. Bērnu rotaļu raksturo fantāzija, izdoma, savu spēku apzināšanās. Savukārt rotaļu sižetu nosaka bērna dzīves pieredze – galvenokārt, pieaugušo novērošana un atdarināšana rotaļā. (Lieģeniece, 1992).

Tāpat pirmās bērnu rotaļas ir pieaugušo atdarināšana. Atdarīnot, bērns gūst priekšstatu par sevi un citiem. Viss, ko bērns redz, dzird un sajūt, atstāj uz viņu iespaidu. Vispirms bērns atdarina pats sevi, savas kustības, skaņas, bet vēlāk sāk atdarināt arī ap sevi esošos cilvēkus, to kustības, žestus, mīmiku. Lielā nozīme ir videi, kurā bērns aug un attīstās. Jo apkārtējā vide ir nabadzīgāka, jo lēnāk attīstās un veidojas cilvēks. Jo apkārt bērnam ir vairāk izzināmu un pētāmu lietu, jo attīstība noris sekmīgāk, bagātinās arī bērna jūtu pasaule. Tāpat, jo vairāk ir iespēju iepazīt pasauli, jo vairāk sajūtu gūst bērns. Caur jūtām bērns pauž savu patiku vai nepatiku, jūtās izpaužas attiecības ar apkārtējo pasauli, lietām, sevi, citiem cilvēkiem (Vigule, 1998).

Bērna audzināšana agrajā bērnībā tiek balstīta uz bērna aktivitātēm. Jādod bērniem iespēja, apmierināt viņa dabisko dziņu augt un attīstīties. Bērns ienāk šajā pasaulē un sastopas ar daudz svešām un nepazīstamām lietām, kuras iepazīt tikai caur paša aktivitāti. Aktivitāte balstās uz viņa vajadzību apmierināšanu. Bērna instinkti liek viņam izzināt apkārtējo vidi, apgūt to un mācīties.

Lai izzinātu pasauli, bērnam ir vajadzība kustēties. Bērns mācās atdarināt sevi, savas kustības, kuru atkārtojums rada bērnam priekšstatus par darbu un seku kopsakarību, tad bērns sāk atdarināt blakus esošus pieaugušos (Vigule, 1998).

„Agrā bērnība ir rotaļu laikmets. Caur rotaļu bērns ieaug kultūrvidē, viņam ir vēlme darboties, jo tas ir vienīgais veids, kā iepazīt daudzveidīgo pasauli. Caur rotaļu bērns izzina sevi, pasauli, lietas un parādību, priekšmetu sakarības” (Vigule, 1998, 20).

Saskarsme apmierina īpašas cilvēciskās vajadzības – izzināt apkārtējo pasauli, sevi un citus cilvēkus. Bērni vēro, ko dara pieaugušie viņa tuvākajā apkārtnē un rotaļās atdarina to. Svarīgi dod bērnam pieredzi – kas tas ir? Ko ar to dara? Kāpēc? Jādod pieredze ar vērošanu un darbošanos. Kopā ar pedagogu jāvēro apkārtnē ar mērķi saprast – ko kurš dara. Bērniem arī jāstāsta izdomātus stāstus, kas mācītu bērniem pareizu morālo attieksmi un uzvedību, un, radot stāstu varoņus, ko mazi bērni var atdarināt, palielinās viņu vēlme parādīt, ka viņi arī var izdarīt to pašu (Freiberģa, Priede, 2007; Dzintere, Stangaine, 2007).

Bērniem nepieciešams spēlēties, lai apgūtu sociālo pasauli – rotaļājoties kopā ar saviem vienaudžiem, bērni attīsta sociālās prasmes, mācās sadarboties, dalīties, attīsta pašcieņu. Kopīgi rotaļājoties, bērniem rodas iespēja apgūt sociālās iemaņas (attiecības), kā arī tiek attīstīta piederības izjūta grupai. Rotaļās attīstās mīlestība, draudzība, simpātijas pret personām un lietām, ar kuriem bērns spēlējas. Rotaļās bērns arī apgūst uzvedības noteikumus – būt taisnīgiem un godīgiem pret rotaļu biedriem, ievērot rotaļu biedru domas, būt laipnam un iecietīgam. Šīs vērtības ir saistītas ar bērnu reālajām savstarpējām attiecībām. Rotaļājoties bērns apgūst dažādas dzīves prasmes, kas veicina sevis iepazīšanu, saskarsmi un mijiedarbību, prasmes, kas veicina pieņemt lēmumus un risināt problēmas. Rotaļas ļauj bērnam izmēģināt sevi dažādās situācijās, izmēģināt dažādas lomas dažādās dzīves sfērās (Dzintere, Stangaine, 2007).

Rotaļa kā darbība parādās jau pirmajā dzīves gadā, kad bērns vingrina savu ķermeni. Kas apliecina to, ka cilvēks mācās tikai caur sevi. Agrīnā vecumā bērni rotaļājas, lai iemācītos pārvaldīt savu ķermeni. Ap 3 gadu vecumu bērni rotaļā ar lielu prieku nemitīgi atrodas kustībā skrienot, lecot, kāpjot, šūpojoties, dejojot un dziedot, tādējādi bērni vingrina savus locekļus un muskuļus, nostiprina sirds, elpošanas orgānus, un tas veicina vielmaiņu organismā (Vigule, 1998).

„Rotaļā bērns parāda savu personību, savas tieksmes, vēlmes, tikumus, jo rotaļa nāk no indivīda iekšējās dziņas, kura nosaka saturu, veidu, ilgumu. Rotaļā bērns rada savu pasauli, realizē tajā savas idejas un ieceres, sagatavo sevi tālākajai darbībai” (Vigule, 1998, 21).

Lai apmierinātu rotaļu instinktu, bērni izmanto lietas, kas pieejamas apkārtnē. Rotaļā bērns attēlo to, ko redz ap sevi un izdzīvo tajā savu pasauli. Bērnam rotaļa ir reāla pasaule, un vispatiesākais bērns ir tieši rotaļā. Rotaļās pavadītais laiks dod iespēju bērniem izvairīties no nedarbiem un garlaicības, vingrina un stiprina muskuļus, māca pazīt apkārtējās lietas un ar tām darboties. Bez tam rotaļā ir iespējams vingrināties, kļūdīties, pašam kļūdu labot, neradot zaudējuma sajūtu, apgūstot lietu sakarības un praktiskus paņēmienus. Vienu rotaļas darbību ir iespējams atkārtot vairākkārt un šie atkārtojumi ir gribas stiprinātāji (Vigule, 1998).

Ja pieaugušais dod bērnam iespēju rotaļāties pašam, tas palīdz bērnam būt patstāvīgam, un arī turpmāk dzīvē sarežģītās situācijās rīkoties un darboties pašam. Ideālais variants ir ja pieaugušais tikai novēro bērna rotaļu un tajā neiejaucas, bet ir blakus kā atbalsts un informācijas avots. Vienīgā iejaukšanās pieļaujama tikai tad, ja bērna darbošanās var nodarīt ļaunumu sev pašam, citiem vai arī apkārtējai videi. Patstāvība rotaļā, kurā sarežģītās situācijas nerisina pieaugušais, ir pamats tam, lai bērns jau no mazotnes saprastu, ka visas problēmas ir atrisināmas paša spēkiem (Vigule, 1998).

Pieauguša uzdevums ir izveidot vidi, parūpēties par rotaļlietām un novērot, jo rotaļā parādās paša bērna daba, tieksmes un īpatnības. Savukārt, rotaļlietu nedrīkst būt nedz pārāk daudz,

nedz pārāk maz, tām nav jābūt tikai laika kavēklim, bet jāsniedz bērnam arī intelektuāla slodze. Bērnam vislabāk patīk rotaļlietas, kuras var pārveidot atbilstoši savai fantāzijai un vajadzībām. Dabas materiāli, smiltis, ūdens, koka klucīši ir rotaļlietas, kuras visvieglāk pakļaujas bērna fantāzijai un ar kuru palīdzību bērns var radīt un uzcelt savu pasauli. Bērnu aizrauj rotaļas, ar kuru palīdzību viņš var iepazīt lietas un parādības ap sevi un to sakarības. Bērns dauza dažādus priekšmetus, ieklausās skaņās, izārda rotaļlietas, lai iepazītos ar to saturu. Šīs rotaļas vada bērna zinātkāre un vēlme izziņāt pasaules noslēpumus. Jo bagātāka vide, kurā bērns var darboties, jo daudzpusīgāk bērns var attīstīt savas spējas un pierādīt sevi (Vigule, 1998).

Pasakas un lomu rotaļas palīdz bērniem attīstīt saskarsmes prasmes. Izspēlējot kādu pasaku lomās, attēlojot kādu situāciju lomu rotaļās mēs varam mācīt bērnam saprast un izjust citu cilvēku viedokli. Izspēlējot dažādas dzīves situācijas lomu rotaļās, bērni mācās domāt kā rīkoties, kas būs tālāk, ko katrs varonis jūt. Piedāvājot bērniem mainīties lomās, bērniem ir iespēja izjust situācija personiski, iejusties citu cilvēku dzīvē, viņu domās (Fišers, 2005).

Rotaļas procesā bērni darbojas praktiski, uzkrājot savu praktisko pieredzi. Prasmēm nepieciešama dinamika, tās nevar iemācīties lasot vai stāstot, un šo dinamiku rada tieši rotaļa, kur bērnam ir iespēja apgūst dažādas dzīves prasmes. Caur rotaļu bērni iepazīst sevi un iegūst prasmes, kas veicina pieņemt lēmumus un risināt problēmas, kā arī prasmes kaut ko izdomāt, sacerēt, radīt. Rotaļājoties bērni iegūst saskarsmes prasmes, prasmes kas veicina bērnu mijiedarbību (Dzintere, Stangaine, 2007).

Rotaļu veidi

Ņemot vērā bērnu attīstību, rotaļas var iedalīt vientuļās rotaļās (ar savu ķermeni, ar priekšmetiem, destruktīvās, konstruktīvās) un sabiedriskās rotaļās (viens otram blakus, viens ar otru, viens pret otru).

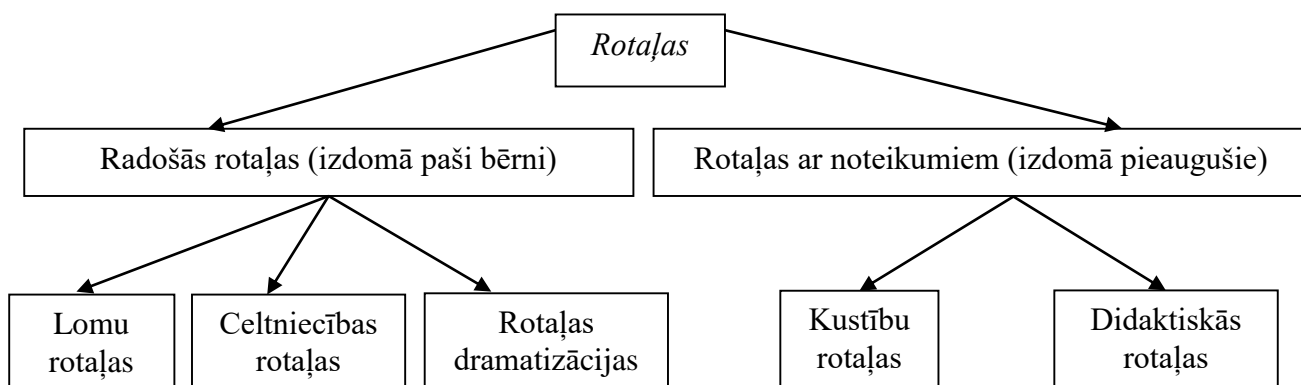
Vispirms bērns rotaļājas pats ar sevi, ar savu ķermeni, vēlāk sāk atdarināt savus tuviniekus un cilvēkus, kas atrodas viņam blakus. Bērns iepazīst žestu, mīmikas, balss intonācijas valodu. Viņš mācās valdīt pār savu ķermeni un līdz ar to arī pār savu „Es”. Vēlāk parādās rotaļas, kurās bērns darbojas ar priekšmetiem. Rotaļās ar priekšmetiem bērns cenšas noskaidrot vai, konkrētais priekšmets viņam derēs kā rotaļlieta vai nē.

Iepazīstoties ar priekšmetu sastāvu, destruktīvajās rotaļās, bērns mācās izprast pasauli un parādības, gūst priekšstatu par vērtību, jo ārdīt un nojaukt ir daudz vieglāk nekā uzcelt. Ārdot bērns neapzinās, ka noārda vērtību, viņš tikai vingrina savus locekļus, priecājas par uzvaru (saplēsto rotaļlietu), un iegūst informāciju par dažādām parādībām: pretestību, cietumu, iekšējo saturu, smagumu.

Savukārt, kad bērnam rodas mērķa apziņa, sintēzes un analīzes spējas, veidojas konstruktīvās rotaļas. Bērns vēlas realizēt savas idejas ne tikai savās domās, bet arī īstenībā, pats grib radīt vērtības un apzinās, ka pats to arī var. Var atzīmēt, ka konstruktīvās rotaļās meitenes darbojas pēc parauga, bet zēni ir radošāki, viņi veido un ceļ pēc tā, ko viņi ir redzējuši īstenībā. Šajā brīdī parādās arī lomu rotaļas, kurās spilgti izpaužas bērna „Es”. Interesanti, ka lomu rotaļas ir ar slēptu motīvu, jo, tās izspēlējot, bērns izspēlē to, kas viņam būs jā dara turpmākajā dzīvē. Zēni tajās pauž varas, cīņas un radišanas instinktus, savukārt, meitenes izrāda kopšanas instinktus (Vigule, 1998).

Runājot par sabiedriskām rotaļām, jāmin, ka pirmie bērna rotaļu biedri ir viņa vecāki un citi ģimenes locekļi. Bērnam kļūstot lielākam, pieaug arī vajadzība būt saskarsmē ar saviem vienaudžiem. Sākumā bērni rotaļājās blakus viens otram un papildina viens otru. Kad pienāk brīdis tam, ka bērni var vienoties un pieņemt kopīgus rotaļu noteikumus, kas ir ļoti grūts uzdevums, viņi sāk rotaļāties viens ar otru. Rotaļās parādās vadošais, jeb līderis – bērns, kurš ir sasniedzis augstāku attīstības pakāpi. Šīs rotaļas var uzskatīt par aizsākumu iespējamai teātra spēlei, bērni izspēlē kādu pasakas fragmentu, paužot savas radošās spējas (Vigule, 1998).

Brīvās rotaļas un lomu sižeta rotaļas ir tās, kurās visspilgtāk izpaužas fantāzija. Fantāzijas tēli nav tieši iespaidi, bet iepriekš pārdzīvotā atspoguļojums. Savā fantāzijas pasaulē bērns dzīvo tik pat reāli kā mēs reālajā dzīvē. Kad bērns klausās pasaku, viņš uztver to kā īstenību. Savas rotaļietas bērns uztver kā dzīvas būtnes. Jebkurš priekšmets vai viela (koka gabals, smiltis, ūdens) rosina bērna fantāziju, kā arī apmierina to. Tādēļ tik būtiski ir dot bērnam iespēju darboties ar šiem materiāliem, kuri palīdz bērnam radīt ko jaunu. Jo pilnīgāk bērns izdzīvo fantāzijas laiku, no 3 līdz 5 gadu vecumam, jo vairāk spēka viņš iegūst, kas tik nepieciešams viņa tālākai attīstībai (Vigule, 1998). Rotaļās bērns attēlo daudzveidīgas lomas - māmiņas, tēta, ārsta, utt. un saskaņā ar savu lomu bērns mācās sadarboties, piekāpties vai aizstāvēt savu viedokli. Lomas izspēlēšana sagatavo bērnu dzīves darbībai, nākotnes lomu izpildei - skolēna, vecāku, darbinieka (Dzintere, Stangaine, 2007). Shematiski sabiedrisko rotaļu iedalījumu var attēlot sekojoši (sk. 3. attēlu).

3. attēls. Rotaļu iedalījums (Dzintere, 1969, 16).

Tātad, ir rotaļas, kurus izdomā paši bērni, tos sauc par radošām rotaļām un ir organizētas rotaļas, kurus izdomā pieaugušais, tām rotaļām ir stingri noteikumi.

Rotaļas ar noteikumiem iedala kustību rotaļās (tai skaitā arī muzikālās rotaļās) un didaktiskās rotaļās.

Radošās rotaļās ļoti aktīvi darbojas bērnu radošā iztēle, ko var redzēt rotaļas iecerē - tēmas izvēlē, sižeta attīstībā un attēlošanas līdzekļu izvēlē. Savās radošās rotaļās bērni attēlo vēroto un saista to ar fantāziju, savu izdomu, katram uzņemoties noteiktu lomu. Ņemot vērā rotaļu saturu un līdzekļus, radošās rotaļas savukārt var iedalīt celtniecības rotaļās, lomu rotaļās un rotaļās dramatisācijās.

Celtniecības rotaļās bērni kaut ko ceļ pēc savas ierosmes un izdomas (māju, ceļu, fermu u.c.), balstoties uz vērojumiem un iepriekš apgūtām zināšanām. Mēdz būt, ka celtniecības rotaļās bērni spēle kādu lomu - celtnieka, šofera vai kādu citu, bet biežāk tomēr tikai ceļ noteiktu celtni bez jebkādas lomas. Rotaļā bērni izmanto dažādus materiālus – klučus būvēšanai, smiltis, sniegu, mālu, ūdeni, attīsta savas pozitīvās rakstura īpašības.

Lomu rotaļās bērni uzņemas kādu noteiktu lomu un attēlo savā rotaļā vēroto apkārtējā vidē un arī izdomāto. Savas lomas bērni pārdzīvo kā īstenību un pauž savu emocionālo attieksmi.

Rotaļās dramatisācijās bērni radoši pārveido kādu dzirdēto stāstu, pasaku, dzejoli vai teātra izrādi, iedzīvojoties pašam noteiktā lomā, attēlojot kādu varoni, vai arī izmanto rotaļā rokas lelles, pirkstu lelles, galda vai ēnu teātra elementus. Rotaļas dramatisācijas attīsta bērniem jaunrades prasmes, veicina bērnu izteiksmīgu valodu un morālo izpratni (Dzintere, 1969).

Lomu rotaļas

Lomu rotaļa ir radošā rotaļa, bērna iztēle darbībā. Lomu rotaļas ir brīvas rotaļas maziem bērniem. Caur lomu rotaļām bērnu izzina paši sevi, atdarinot apkārtējo darbības un rakstura īpašības, mācās savstarpējām attiecībām. Lomu rotaļās bērni atspoguļo apkārtējo dzīvi – pieaugušo un bērnu darbību un attiecības, izsaka savus emocionālus pārdzīvojumus pret rotaļu biedriem un notikumiem rotaļā. Lomu rotaļas gaitā bērns veicina savstarpējās sadarbības prasmes, mācās būt iecietīgam pret rotaļas biedru, ka arī bērni mācās savstarpēji komunicēt, risināt problēmas, konfliktsituācijas, būt atbildīgiem. Izmantojot valodu vai citas zīmes rotaļā bērni nonāk saskarsmē, nodibina kontaktu ar citiem un arī apmainās ar informāciju. Rotaļājoties, bērni sadarbojas, veicot kopīgu darbību, kas ir savstarpēji saskaņota, palīdz viens otram un atbalsta (Dzintere, Stangaine, 2007).

Ir lomu rotaļas, kuru iniciators ir bērns - savā lomu rotaļā viņš visu dara pats, pēc savas izvēles, izmantojot savu pieredzi. Un ir lomu rotaļas, ko uzspiež pieaugušais, nosakot rotaļas darbības mehānismu, saturu un formu, kas vairāk atbilst mācībām. Lomu rotaļas pēc bērnu

iniciatīvas ir spontānas, nav ierobežotas noteiktā laikā un vietā. Šeit nav aktieru ar iemācītu tekstu, bērni paši izgudro, attēlo un interpretē pazīstamas situācijas, kas balstās uz reālām vai pašu bērnu izdomātām lomām. Rotaļā bērni risina reālās dzīves uzdevumus (Dzintere, Stangaine, 2007).

Lomu rotaļas palīdz bērnam attīstīt prasmes sadarboties ar citiem, netieši vingrināties dažādu sociālo lomu apgūvē. Izpildot kādu lomu, bērns apgūst dzīves prasmes – prasmes tikt galā ar ikdienas dzīves izvirzītajām prasībām atbilstoši apstākļiem, labvēlīgi sev un citiem. Tātad, caur lomu rotaļām, bērns apgūst sociālās prasmes, kas sekmē viņa pašreizējās sociālās lomas apguvi un izpildi (bērna, dēla, meitas, brāļa, māsas, rotaļu biedra) un arī liek pamatus viņa nākotnes sociālajām lomām (skolēna, tēva, mātes, policista, ārsta, zemnieka utt.).

Ir svarīgi, ka lomu rotaļas gaitā bērns apgūst prasmes, kas veicina savstarpējo sadarbību, iejušanos rotaļu biedra situācijā (empātiju), būt iecietīgam pret rotaļu biedriem (toleranci), kā arī prasmes risināt problēmas - radoši domāt, risināt konfliktsituācijas, būt atbildīgam (Dzintere, Stangaine, 2007).

Lomu rotaļas sāk parādīties bērna dzīvē jau 18 mēnešu vecumā. Jau otrajā dzīves gadā mazulis vērojot apkārtējo dzīvi, attēlo to savās sižeta rotaļās – piemēram, "baro" lelles un dzīvniekus, sarunājas ar tiem, pērk veikalā konfektes, samaksā par tām ar akmentiņiem vai koku lapām. Ap trim gadiem bērns jau samērā labi runā, iet un skrien. Jūtoties tikpat "liels" kā apkārtējie cilvēki, viņš piemēro sev dažādas pieaugušo lomas: salīdzina sevi ar viņiem, izrāda zinātkāri, dižojas. Viņš identificē sevi ar apkārtējiem cilvēkiem, folkloras vai literāriem personāžiem, dzīvniekiem. Trešajā un ceturtajā dzīves gadā bērnu rotaļās sāk parādīties sižets, kurā darbojas divas (ārsts un slimnieks) vai pat vairākas lomas (autobusa vadītājs un pasažieri). Lomu rotaļās, pedagoga vadībā, bērni iemācās paši iekļauties rotaļu grupiņā vai pat sadalīt lomas. Bērni kopīgi rada rotaļas vidi pēc pašas iniciatīvas, vai ja pedagogs mudina ar jautājumiem (piem., kas vēl, spēlējot tiešu šo rotaļu, būs nepieciešams?). Bērni piedalās lomu sadalē, mācās uzklaut citu bērnu viedokli, palīdzēt cits citam, mācās arī paskaidrot savas ieceres (Dzintere, 1984; Dzintere, Stangaine, 2007).

Tātad, lomu rotaļa ir darbība pēc paša bērna iniciatīvas, kas ir saistāma ar bērna tieksmi atdarināt apkārtējos cilvēkus, viņu darbību, arī rakstura īpatnības. Lomu rotaļā bērni attēlo sev nozīmīgus notikumus, kas īpaši ietekmēja viņu jūtas. Lomu rotaļa ir radoša darbība, kas veicina bērna iztēli un fantāziju. Bērni paši izvēlas lomu rotaļas tēmas un sev piemēroto lomu, kā arī pats arī kontrolē sevi caur šo lomu. Tādejādi, var teikt, ka lomu r rotaļa ir savstarpēju attiecību un dzīves prasmju apguves skola.

Lomu rotaļas tēmas un sižets

Rotaļa ir viena no vissvarīgākajām bērna vajadzībām, ko izsauc iekšēja nepieciešamība, tieksme darboties, izzināt, atdarināt. Par galveno rotaļas motīvu uzskata bērna vēlmi darboties kā

pieaugušajam – tas ir rotaļas izraisīšanas iemesls un tas nosaka arī rotaļas saturu – bērns atdarina to, ko redz. Savās rotaļās bērni attēlo konkrētas pieaugušo profesijas, viņu savstarpējās attiecības. Rotaļas tēmu nosaka arī bērna emocionālie pārdzīvojumi – bērna līdzdalība svētkos, ģimenes pasākumos un izbraukumos.

Rotaļu var sekmēt arī atkārtoto praktiskas darbības, kas bērniem šķiet jau garlaicīgas, un tad pateicoties savai vēlmei izdomāt un fantazēt, šīs ikdienas darbības iegūst jaunu, aizraujošu nokrāsu.

Liela nozīme rotaļas motīvam ir bērna ziņkarei - spēcīgai vēlmei redzēt, dzirdēt, uzzināt kādas sadzīviska ziņas par citiem, citu nodarbēm. Ziņkāre izpaužas arī kā bērna tieksme pašam atrast atbildes uz jautājumiem. Tāpēc rotaļā bērns daudz pēta un eksperimentē ar priekšmetiem un vielām, atklājot priekšmetu jaunās īpašības.

Nākamajā posmā bērns sāk saprast, ka viņš var vērsties pie citiem, lai papildinātu savu pieredzi, uzdot jautājumus: "Kas tas ir? Kāpēc? Kādēļ?" Tas arī ir viņa motīvs iepazīties ar noslēpumaino pasauli, kurā viņš mīt.

Bērna rotaļu saturu ietekmē arī kultūrvidē, kurā bērns dzīvo. Kultūrvidē ietekmē bērna uzvedību dažādās situācijās, bērna vērtības, zināšanas un iemaņas. Rotaļas, kādās bērns rotaļājas, to saturs - arī ir daļa no kultūrvides. „Mūsu sabiedrībā notiek sociālas un kultūras izmaiņas, un tas viss atspoguļojas bērna rotaļās” (Dzintere, Stangaine, 2007, 18).

Pirmā vide bērnam ir ģimene. Līdz ar to bērna rotaļu saturu ietekmē bērna ģimenes dzīves vieta (lauki, pilsēta), ģimenes sastāvs, vecāku savstarpējās attiecības, vērtības. Katrā ģimenē ir savs noteikts uzvedības veids, kas ietekmē rotaļlietu un arī rotaļu biedru izvēli. Tādejādi, kad bērns atnāk pirmsskolas izglītības iestādē, viņa iepriekš apgūtā uzvedība un domāšana, kas izpaužas viņa rotaļāšanās prasmēs, ne vienmēr ir tāda, kāda tiek gaidīta šajā jaunajā vidē. Bērnam jācenšas apgūt jaunas kultūrvides normas, jāreķinās ar citu bērnu interesēm, saglabājot savu individualitāti.

Rotaļas tēmas ietekmē arī gadalaiks, pati daba, gadskārtu tradīcijas un svētki, kuros bērni aktīvi piedalās.

Runājot par rotaļu sižetu, jāmin, ka tas veidojas bērnam ietekmējoties no tā, ko viņš redzēja, dzirdēja un vēroja ikdienas dzīvē, pasakās, lasītās grāmatās, televīzijas pārraidēs, teātra apmeklējumos utt. Bērns savieno reālos dzīves notikumus ar iztēles tēmām un veidojas diezgan plašs rotaļu saturs – rotaļas par sadzīves tēmām, pieaugušo darbu, bērnu dzīvi, dažādiem sabiedriskās dzīves notikumiem (Dzintere, Stangaine, 2007).

Atkarībā no bērna vecuma, mainās arī rotaļas saturs un sižets. Tā pirmajā dzīves gadā bērni sāk attēlot atsevišķas reālas darbības - dzeršanu no tasītes, slēpšanos, paužot prieku un apmierinājumu. Otrajā dzīves gadā bērni attēlo dzīvniekus, to kustības un skaņas, paužot reālās jūtas un emocijas. Trešajā dzīves gadā bērni vairāk attēlo pieaugušo darbības - ēdienu gatavošanu,

bērnu aprūpēšanu, braukšanu transporta līdzekļos, ko cenšas attēlot pēc iespējas precīzāk. Sāk apzināties attēlojamās darbības, aktīvāka kļūst bērnu valoda. Ceturtajā dzīves gadā tipiskākās rotaļas ir braukšana vilcienā, iešana uz veikalu, izvēlas lomu un rotaļu darbības, vadoties no situācijas, attiecībām. Piektajā dzīves gadā savā rotaļās bērni izvēlas situācijas arī no pagātnē piedzīvotā – zooloģiska dārza vai teātra apmeklējums. Bērni izpilda rotaļu darbības, kas raksturīgas lomu attiecībām, cenšas arī attēlot lomas raksturīgākās iezīmes. Sestajā dzīves gadā bērni attēlo rotaļās dažādus sabiedriskās dzīves notikumus, TV vērotos varoņus. Saista reālās dzīves notikumus ar fantazēto. Izmanto rotaļu darbības, kas atbilst situācijai. Cenšas attiecīgas lomas piemērot savai iztēlei. Septītajā dzīves gadā - spēlējas dažādās tēmās, kas vairāk saistās ar bērna interesēm - TV pārraides, ceļojumi. Rotaļā bērni vairāk izmanto savu pieredzi un krasāk izdala rotaļas noteikumus.

Ir tādi rotaļu sižeti, kas ir sastopami visos bērna vecuma posmos, piemēram, ģimene, bērnudārzs, veikals. Tomēr tās rotaļas atšķiras - jaunāko bērnu rotaļās dominē reālo darbību attēlošana, bet vecāko – attiecības un sarunas.

Tātad, bērnam augot, paplašinās bērna pieredze un rotaļas sižets kļūst sarežģītāks, bet to attēlošana daudzveidīgāka. Rotaļā bērns aktīvi izmanto valodu, žestus, mīmiku.

Rotaļā bērns ir brīvs, taču viņa brīvību nereti ierobežo viņa zināšanas un prasmes. Bērna brīvību lomu rotaļās nosaka sevis apzināšanās - atklāt sevi un saprast citus.

Svarīgs faktors, kas nosaka rotaļu tēmu daudzveidību un bērna brīvību rotaļā, ir izveidojušās rotaļas tradīcijas, rotaļas kultūra. Ja bērnam rodas vēlme mainīt tradicionālo rotaļu sižetu, viņš var sastapties ar rotaļu biedra aizrādījumiem: "Tā nerotaļājas!" vai "Tā īstenībā nav!" (Dzintere, Stangaine, 2007).

Katrā lomu rotaļā ir savs stāsts, kāds sižets, tāpēc šīs rotaļas dēvē arī par sižetiskajām lomu rotaļām. Pēc rotaļas satura var izšķirt rotaļas sižetus par sadzīvi, par pieaugušo profesijām un darbu, par sabiedriskās dzīves norisēm. Bērnam augot, mainās arī rotaļas sižets, taču dažām atsevišķām rotaļām tas var būt ļoti līdzīgs bērnam divu un septiņu gadu vecumā.

Sižeti var būt vienkāršie – bērns rotaļājas, izmantojot vienu vai vairākas rotaļlietas. Bet kad rotaļā sāk parādīties jau vairākās darbības un palielinās rotaļlietu skaits, sarežģītāks kļūst arī sižets. Rotaļā parādās vairākas epizodes un katrā no tām var būt iekļauta viena vai vairākas lomas, veidojas savstarpējas attiecības. Lomu savstarpējo sadarbību nosaka rotaļas saturs, kam var būt saskanīgs vai arī konfliktējošs raksturs, tāpēc arī lomas var būt pozitīvas un negatīvas.

Var izšķirt lomu rotaļu sižetus, kur darbojas viens personāžs (viena loma) un tiek veikta viena rotaļas darbība vienā situācijā, piemēram šoferis stūrē mašīnu vai māmiņa vāra putriņu, vai arī vairākas darbības - māmiņa vāra putriņu, klāj galdu un baro bērniņu. Ir sižeti, kur darbojas vairāki personāži, kas veic vairākas vienādas darbības. Personāžus saista kopīgā situācijā, taču to

starpā nav sadarbības (trīs māmiņas dodas pastaigā, trīs sivēntiņi katrs ceļ savu māju). Un ir lomu rotaļas ar sižetiem, kur darbojas divi vai vairāki personāži, ko savstarpēji saista darbības un attiecības. Personāži var papildināt viens otru, piemēram, ārsts - slimnieks, māte – meita, un šeit svarīga ir personāžu prasme sadarboties. Savukārt saikni starp sižeta elementiem nodrošina darbība.

Rotaļas lomu bērns sāk apzināties pakāpeniski. Sākumā, izmantojot kādu rotaļlietu bērns attēlo dažādas rotaļu darbības - baro lelli, liek to gulēt, ved pastaigā, bet lomu vēl neuzņemas. Vēlāk, trešā dzīves gada beigās notiek apzināta lomas uzņemšanās, bērns pa par ko viņš tagad būs, ko attēlos. Lomas izvēli ietekmē arī rotaļlieta, bērns labprāt uzņemas tās lomas, kas ir saistās ar konkrētiem priekšmetiem vai cilvēkiem. Bērni bieži atdarina savus vecākus, jo tas saistīts ar patīkamākām un nepatīkamākām emocijām - prieku, dusmām, ticību un neticību saviem spēkiem. Trešajā un ceturtajā dzīves gadā bērnu rotaļā sāk parādīties lomu attiecības, bērni sarunājas, sadarbojas, tiek attīstīts rotaļas sižets. Trešajā dzīves gadā bērnam, balstoties uz savu pieredzi, rotaļā parādās iecere, kas palīdz plānot nākamo rotaļu darbību. Rotaļu darbības ir vairāk saistītas ar personāžu savstarpējām attiecībām. Rotaļā bērni atdarina pieaugušo darbību, bērna rotaļu ietekme ko viņš novēro pieaugušo dzīvē, bērņā veidojas priekšstats par to, kas dzīvē svarīgāks (Dzintere, Stangaine, 2007).

Secinājumi

Rotaļa ir instruments, ar kura palīdzību bērns iepazīst apkārtējo pasauli. Rotaļas procesā bērni darbojas praktiski, uzkrājot pieredzi, iepazīt sevi un apgūst dažādas dzīves prasmes, kas veicina pieņemt lēmumus un risināt problēmas, kā arī prasmes kaut ko izdomāt, sacerēt, radīt, saskarsmes prasmes, prasmes kas veicina bērnu mijiedarbību. Rotaļājoties, bērni gūst prieku, mācās sevi kontrolēt, pārvarēt pēkšņas iegribas, skatās uz situāciju arī no otra cilvēka puses.

Pastāv dažādi rotaļu veidi: vientuļās un sabiedriskās rotaļas. Pastāv rotaļas, kurus izdomā pieaugušais, tām rotaļām ir stingri noteikumi (kustību rotaļas un didaktiskās rotaļas) un radošās rotaļas, kurus izdomā paši bērni (celtniecības rotaļas, lomu rotaļas un rotaļas dramatisācijas). Radošās rotaļās ļoti aktīvi darbojas bērnu radošā iztēle tēmas izvēlē, sižeta attīstībā un attēlošanas līdzekļu izvēlē. Bērni attēlo vēroto un saista to ar savu izdomu, katram uzņemoties noteiktu lomu.

Caur lomu rotaļām bērni izzina paši sevi, atdarinot apkārtējo dzīvi – pieaugušo un bērnu darbību un attiecības, rakstura īpašības, izsaka savus emocionālus pārdzīvojumus pret rotaļu biedriem un notikumiem rotaļā, veicina savstarpējās sadarbības prasmes, mācās būt iecietīgam pret rotaļas biedru, ka arī bērni mācās savstarpēji komunicēt, risināt problēmas, konfliktsituācijas, būt atbildīgiem. Lomu rotaļas procesā, bērns netieši vingrinās dažādu pašreizējo sociālo lomu apgūvē un izpildē, un arī liek pamatus viņa nākotnes sociālajām lomām.

3. Pētījuma organizācija un metožu raksturojums

2.1 Pētījuma metodoloģijas izstrāde

Pētījums tika veikts Jūrmalas Privātajā Pirmsskolas Izglītības Iestādē, pētījumā piedalījās 12 bērni vecumā no 2 gadiem 5 mēnešiem līdz 3 gadiem 7 mēnešiem, bērnu vecāki, 2 pirmsskolas izglītības skolotājas.

Praktiskā pētījuma mērķis.

Pētīt praksē trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstības iespējas lomu rotaļās.

Pētījuma hipotēze.

Trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstība lomu rotaļās būs sekmīgāka, ja:

- ✓ skolotājs piedāvā bērnu interesēm un vajadzībām atbilstošas lomu rotaļas;
- ✓ rotaļās tiek uzsvērti tikumiskās uzvedības noteikumi – savstarpējās attiecībās bērni izjutīs un izrādīs empātiju, atklātību un labvēlību, uzticību, pacietību, spēju apvaldīt savas jūtas, apslāpēt dusmas un impulsivitāti.

Lai pierādītu hipotēzi, tika izvirzīti šādi kritēriji saskarsmes prasmes izpētei:

- ✓ bērna saskarsme ar vienaudžiem (vienmēr pozitīva, pozitīva, ja blakus ir pieaugušais, neprot sadarboties);
- ✓ bērna saskarsme ar pieaugušajiem (vienmēr pozitīva, pozitīva, ja pieaugušais ir iniciators, nevēlās veidot saskarsmi);
- ✓ bērna emocionālais stāvoklis (pozitīvs, drīzāk pozitīvs kā negatīvs, bieži negatīvs);
- ✓ bērna prasme risināt problēmsituācijas (prot, situatīvi, prot tikai ar pieaugušā palīdzību, neprot);
- ✓ bērna aktivitāte saskarsmē (iniciators saskarsmei vai darbībām, līdzdalībnieks, piedalās ar pedagoga atbalstu, nepiedalās).

Praktiskā pētījuma metodes.

Lai veiktu praktisko pētījumu izvēlētas šādas empīriskās metodes:

- datu ieguves metodes - novērošana un mutiskās aptaujas;
- datu apstrādes un analīzes metodes – skalu veidošana un atspoguļošana grafiskā veidā.

Novērošana – pedagoģisko pētījumu metode, kas palīdz pedagogam iepazīt pētāmo grupu tiešas uztveres ceļā dabiskos apstākļos. Novērotājs virza savu uzmanību uz tām pedagoģiskā procesa vai parādības pusēm, kas atbilsts novērošanas mērķim, vienlaikus aptverot visu pedagoģisko procesu. Savā pētījumā izmantoju *tiešo novērošanu* – kad starp objektu un pētnieku ir tiešas attiecības un uzmanības lokā fokusējas dzīvais process un kad izpētes materiālu gūstam

no pirmavota. Novērotāja izvēlētās pozīcijas *pētnieks - procesa dalībnieks* un *pētnieks – vadītājs*. Kā *procesa dalībnieks*, pētnieks piedalās pētāmās grupas darbībā uz līdztiesīgiem pamatiem ar visiem, izbaudot visu, kas notiek un viņa līdzdalība grupas darbībā tiek uzverta kā dabiska lieta. Savukārt, *pedagoģiskā procesa vadītāja* pozīcija ļauj vadīt pedagoģiskā procesa attīstību, regulēt darbības gaitu, virzīt to, radīt iepriekš domāto nepieciešamo situāciju.

Aptaujas - pētīšanas metode, kas dod iespēju izziņāt noteiktus tipiskus faktiskus datus, iegūt izpratni un spriedumus par dažādiem jautājumiem. Aptaujas rezultātā ieguvu datus par tiem sociālajiem apstākļiem, izglītību, ģimenes raksturu, dzīves vietu, kas raksturo pētāmo bērnu grupu.

Reģistrēšana kā mērīšanas paņēmiens – tas ir paņēmiens, ar kura palīdzību konstatē pazīmi katram grupas loceklim un skaita kopā tos, kam šī pazīme ir vai nav.

Skalu veidošana – ir pedagoģijā izmantojamā matemātiskā metode. Kā kvantitatīva pētīšanas metode tā dod iespēju izmantot skaitliskus rādītājus, vērtējot atsevišķas pedagoģisko parādību sfēras. Izvirzot pētāmās sfēras kritērijus, novērojumā atbildot uz jautājumiem, jānorada vērtējuma pakāpe, kas izraudzītā no noteiktā secībā dotajiem vērtējumiem. Atbilžu variantiem var dot nosacītas skaitliskās vērtības, kas dot iespēju pētījumā izmantot matemātiskas metodes. Iegūtos datus var atspoguļot tabulā vai grafiskā veidā (Albrehta, 1998).

2.2. Pētījuma norise

Pētījuma norises laikā tika apkopota un izanalizēta teorētiskā pedagoģiskā un psiholoģiskā literatūra un tika veikta bērnu saskarsmes un rotaļu novērošana bērnudārza telpās un rotaļu laukumā, kā arī bērnu vecāku mutiskās aptaujas.

Pirmsskolā bērniem tika nodrošinātā labvēlīga un droša sociālā vide. Ir ierīkotas bērna skaitam, vecumam un interesēm atbilstošas telpas – plašas, gaišas, attiecīgai dizaina noformējums, nepieciešamais materiālu klāsts u.c., kas nodrošina bērna fizisko komfortu. Labvēlīgi noskaņotas skolotājas rūpējas par bērnu psiholoģisko komfortu – bērni tiek sagaidīti no rīta, sarunas ar bērniem un noskaņošana dienai.

Pētāmās grupas raksturojums

Pētījumā piedalījās 14 bērni vecumā no 2 gadiem 5 mēnešiem līdz 3 gadiem 7 mēnešiem. Bērnu sociālā vide tiek vērtēta, kā pozitīva, bērni ir no labvēlīgām ģimenēm, kas dzīvo pilsētā, kopj tradīcijas, ievēro etiķetes normas. Ģimenēs abi vecāki ir strādājošie, vai māte atrodas dekrētā vai bērna kopšanas atvaļinājumā. Bērna audzināšanā piedalās abi vecāki – māte un tētis. Bērns ģimenē nav viens pats, praktiski katram no bērniem ir vecākais vai jaunākais brālis vai māsa.

Ģimenes dzīvo pilsētā, nonāk saskarsmē ar citām ģimenēm, draugiem. Vecāki kopā ar bērniem apmeklē kultūras pasākumus, teātrus, bērnu pasākumus, bērnu rotaļu laukumus, iepērkas veikalos, iet ciemos un uzņem viesus pie sevis.

Lai raksturotu pētāmo bērnu grupu, tika izziņāta un analizēta pirmsskolas vecuma bērnu personības attīstība fiziskajā, sociālajā un psihiskajā attīstības jomā pēc izvēlētiem kritērijiem, tika izvēlēti 4 kritēriji no katras jomas. Kritēriju bāzes materiāls tika ņemts no pirmsskolas izglītības vadlīnijām (Ministru kabineta noteikumi Nr.533, 2012). Izvirzīto kritēriju izvēle ir pamatota ar bērnu vecumposmu un bērnu iemaņām un prasmēm, kas bērniem ir jāveic attiecīgajā vecumposmā, saskaņā ar Pirmsskolas izglītības mācību satura programmu (Valsts izglītības satura centrs, 2012). Bērna personības attīstības kritēriji katrā jomā ir attēloti tabulā (sk. 1. tabulu).

1.tabula. Personības attīstības kritēriji katrā attīstības jomā.

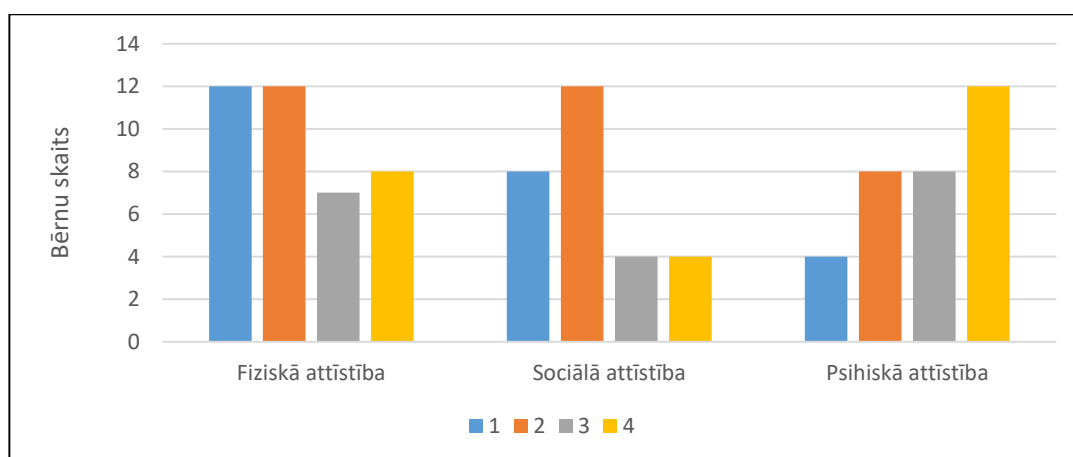
Personības attīstības joma	Nr.	Bērna personības attīstības kritēriji
Fiziskā	1.	izpilda pamat kustības un orientējas telpā
	2.	notur līdzsvaru
	3.	attīsta roku sīko muskulatūru
	4.	sev un apkārtējiem drošā veidā un tvērienā tur un lieto rakstāmpiederumus un darba rīkus
Sociālā	1.	veic vienkāršus pašapkalpošanās darbus
	2.	ievēro personīgo higiēnu
	3.	sadarbojas ar vienaudžiem un pieaugušajiem, pieņem vai noraida ieteikumus
	4.	izsaka lūgumu, prot pateikties, jautā un atbild uz jautājumiem, stāsta par to, ko prot
Psihiskā	1.	iejūtas dažādos tēlos, attēlo ar kustībām, žestiem, mīmiku un runu
	2.	raksturo, salīdzina un grupē objektus pēc dažādām pazīmēm
	3.	klausās mūziku, dzied, dejo
	4.	pazīst un pauž emocijas mijiedarbībā ar apkārtējo pasauli

Novērošanas rezultāti ir apkopoti tabulā (sk. 2. tabulu). Ar cipariem 1, 2, 3, 4 tiek apzīmēti bērna personības attīstības kritēriji katrā personības attīstības jomā (atbilst 1. tabulas numerācijai). Ar burtiem tiek apzīmētā konkrētas prasmes pakāpe katram bērnam: N – nē (neveic, nespēj, nav), V – vāji, D – daļēji, L – labi. Tabulā norādītie bērnu vārdi ir izdomāti.

2.tabula. Bērnu prasmju pakāpe katrā attīstības jomā.

Bērnu vārdi, vecums (gadi, mēneši)	Personības attīstības jomas											
	Fiziskās attīstības joma				Sociālās attīstības joma				Psihiskās attīstības joma			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
Lelde, 2 g. 5 m.	D	L	V	N	V	D	N	N	N	V	V	D
Damians, 2 g. 6 m.	D	D	V	N	V	D	N	N	N	V	V	D
Eduards, 2 g. 5 m.	D	L	V	N	V	D	N	N	N	V	V	D
Laima, 2 g. 11 m.	L	L	V	D	D	D	V	V	V	D	D	D
Sofija, 3 g. 4 m.	L	L	D	D	L	L	D	D	D	L	L	L
Elisa, 2 g. 7 m.	D	D	D	D	D	D	V	V	V	D	D	D
Maija, 3 g.	L	L	D	D	D	L	V	V	V	D	D	L
Valters, 3 g. 5 m.	L	L	D	D	L	L	D	D	V	D	D	L
Jānis, 2 g. 10 m.	D	D	V	V	V	D	V	V	V	V	V	D
Haralds, 3 g. 5 m.	L	L	D	D	D	L	V	V	D	D	D	L
Alise, 3 g. 6 m.	L	L	L	D	L	L	L	D	D	L	L	L
Elza, 3 g. 7 m.	L	L	L	D	L	L	L	D	D	L	L	L

Pētāmās bērnu grupas attīstības izpētes iegūtie rezultāti ir apstrādāti un attēloti grafiski (sk. 4. attēlu).

4. attēls. Bērnu attīstība katrā jomā.

Histogrammā tiek atspoguļoti bērnu sniegumi katrā attīstības jomā. Stabu augstums rāda cik daudz bērnu ir apguvuši konkrēto prasmi labi (L) vai daļēji (D). Stabu krāsa apzīmē kritērija numuru katrā konkrētā personības attīstības jomā, kas nozīmē kritēriju numuram atbilstoši 1. tabulas numerācijai (sk. 1. tabulu). Zilā stabu krāsa nozīmē pirmo kritēriju katrā personības attīstības jomā, oranžā – otro, pelēkā – trešo, dzeltenā – ceturto. No histogrammas var redzēt, ka bērni ir labi attīstīti fiziski – notur līdzsvaru, izpilda pamat kustības. Taču nepieciešams veicināt roku sīkās muskulatūras attīstību, prasmes darboties ar sīkiem priekšmetiem un sekmēt prasmes pareizi satvert rakstāmpiederumus un darba rīkus. Runājot par sociālo jomu, bērni labi ievēro personīgo higiēnu un veic pašapkalpošanās darbus. Bet ir nepieciešams veicināt prasmes

sadarboties ar vienaudžiem un pieaugušajiem, kā arī veicināt prasmes izteikt lūgumu, uzdod jautājumus. Psihiskajā jomā bērni labi pazīst un pauž emocijas mijiedarbībā ar apkārtējo pasauli, klausās mūziku, dzied, dejo. Taču nepieciešams veicināt prasmes iejusties dažādos tēlos, attēlot ar kustībām, žestiem, mīmiku.

Tādejādi, raksturojot pētāmo bērnu grupu, jāsecina, ka bērni ir attīstīti fiziski atbilstoši savam vecumposmam, veic pašapkalpošanos un ievēro personīgu higiēnu, pazīst un pauž emocijas. Nepieciešams veicināt bērnu saskarsmes prasmes - piedalīties rotaļā, dalīties ar mantām, spēlēt kopā, prasmes iejusties tēlos.

Apkopojot pedagoģiskās un psiholoģiskās atziņas, secināju, ka trīsgadīgiem bērniem ir raksturīga emocionalitāte, emociju nenoturīgums un mainīgums. Savā uzvedībā bērni ir impulsīvi un darbojas nedomāti. Bērni ir ļoti jūtīgi un tieši caur savām jūtām viņi uztver apkārtējo pasauli. Trīsgadīgie bērni nespēj labi kontrolēt savas emocijas, un, ja bērnam nav iespējas apmierināt savas iekšējās vajadzības, viņš paliek neapmierināts un emocionāli nestabils. Bērna emocionalitāte un tas, vai bērns spēj apvaldīt savas emocijas būtiski ietekmē saskarsmi. Tāpēc, pirms pētīt bērnu saskarsmi kopumā, pilnīgāk jāsaprot pētāmās grupas emocionālo uzvedību saskarsmē, pētot to pēc kritērijiem, kas tiek attiecināti uz bērnu emocionalitāti. Analizējot pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par saskarsmi ietekmējošiem faktoriem, esmu izvēlējusies 5 kritērijus, kurus pārbaudot konstatēju kāda bērniem ir emocionālā uzvedība saskarsmes procesā: empātija, jeb līdzjūtība, iejušanās rotaļu biedra situācijā; spēja apvaldīt savas jūtas, apslāpēt savas dusmas un impulsivitāti; pacietība, gaidīšana; atklātība pret sevi un rotaļu biedru, labvēlība; uzticība rotaļu biedram, vai var paļauties uz saskarsmes partneru.

Pētāmās bērnu grupas novērojumi pēc izvēlētiem kritērijiem ir apkopoti tabulā (sk. 3. tabulu).

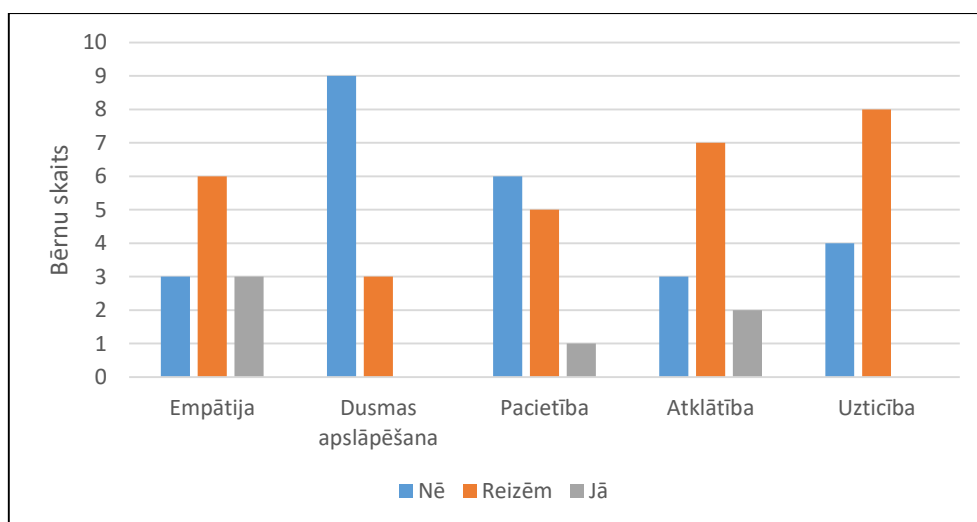
3.tabula. Bērnu emocionālās uzvedības pakāpe saskarsmes procesā pētījuma sākumā.

Bērnu vārdi, vecums (gadi, mēneši)	<i>Emocionālās uzvedības izpētes kritēriji</i>				
	Empātija, jeb līdzjūtība, iejušanās rotaļu biedra situācijā.	Spēja apvaldīt savas jūtas, apslāpēt dusmas un impulsivitāti.	Pacietība, gaidīšana.	Atklātība pret sevi un rotaļu biedru, labvēlība.	Uzticība rotaļu biedram, vai var paļauties uz saskarsmes partneru.
Lelde, 2 g. 5 m.	R	N	N	R	R
Damians, 2 g. 6 m.	R	N	N	R	R
Eduards, 2 g. 5 m.	R	N	N	N	R
Laima, 2 g. 11m.	J	N	J	R	N

Sofija, 3 g. 4 m.	R	R	R	R	R
Elisa, 2g. 7 m.	N	N	N	N	R
Maija, 3 g	N	N	N	N	N
Valters, 3 g. 5 m.	R	R	R	R	N
Jānis, 2 g. 10 m.	R	N	R	J	R
Haralds, 3 g. 5 m	N	N	N	R	N
Alise, 3 g. 6 m.	J	R	R	R	R
Elza, 3 g. 7 m.	J	N	R	J	R

Ar burtiem N, R, J – tiek apzīmētā konkrēta kritērija pakāpe katram bērnam: N – nē (neveic, nespēj, nav), R - reizēm, J – jā (ir, izrāda). Tabulā norādītie bērnu vārdi ir izdomāti.

Pētāmās bērnu grupas emocionālās uzvedības izpētes iegūtie rezultāti ir apstrādāti un attēloti grafiski (sk. 5. attēlu).

5. attēls. Bērnu emocionālā uzvedība saskarsmes procesā pēc kritērijiem.

Histogrammā tiek atspoguļota bērnu emocionālā uzvedība saskarsmes procesā pēc izvēlētiem kritērijiem. Stabu augstums rāda cik daudz bērniem piemīt konkrētā prasme no abu skolotāju viedokļa. No histogrammas var redzēt, ka minētās prasmes piemīt tikai dažiem no bērniem. Reizēm bērni uzticas saskarsmes partnerim, ir diezgan atklāti, pozitīvi noskaņoti pret saskarsmes partneru, labvēlīgi. Taču bērniem trūkst pacietības. Raksturīga pēkšņa impulsivitāte un dusmas, kuras bērni patstāvīgi neprot apvaldīt. Bērni ir emocionāli, viņi labi pazīst un pauž emocijas mijiedarbībā ar apkārtējo pasauli, bet trūkst empātijas, līdzjūtības – spējas iejusties otrā cilvēka – tik svarīgas prasmes lai saskarsme būtu veiksmīga.

Pētāmās grupas saskarsmes izpēte pētījuma sākumā

Balstoties uz veikto pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīzi, lai pierādītu pētījuma hipotēzi, tika atlasīti sekojošie kritēriji saskarsmes prasmes izpētei pētījuma sākumā:

bērna saskarsme ar vienaudžiem; bērna saskarsme ar pieaugušajiem; bērna emocionālais stāvoklis; bērna prasme risināt problēmsituācijas; bērna aktivitāte saskarsmē.

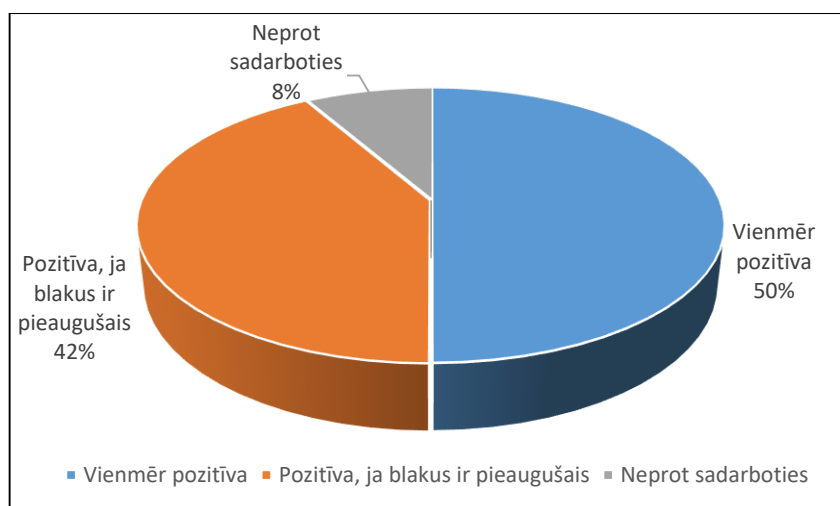
Pēc izvēlētiem kritērijiem tika novērota pētāmās bērnu grupas saskarsme. Novērošanas iegūtie rezultāti ir apkopoti tabulā (sk. 4. tabulu). Tabulā norādītie bērnu vārdi ir izdomāti.

4.tabula. Bērnu saskarsmes pakāpe pēc kritērijiem pētījuma sākumā.

Bērnu vārdi, vecums (gadi, mēneši)	Saskarsmes prasmes izpētes kritēriji				
	Bērna saskarsme ar vienaudžiem.	Bērna saskarsme ar pieaugušajiem.	Bērna emocionālais stāvoklis.	Bērna prasme risināt problēmsituācijas.	Bērna aktivitāte saskarsmē.
	(1)vienmēr pozitīva (2)pozitīva, ja blakus ir pieaugušais (3)neprot sadarboties	(1)vienmēr pozitīva (2)pozitīva, ja pieaugušais ir iniciators (3)nevēlās veidot saskarsmi	(1)pozitīvs (2)drīzāk pozitīvs, kā negatīvs (3)bieži negatīvs	(1)prot (2)situatīvi (3)prot tikai ar pieaugušā palīdzību (4)neprot	(1)iniciators saskarsmei (2)līdzdalībnieks (3)piepalīdz ar pedagoga atbalstu (4)nepiepalīdz
Lelde, 2 g. 5 m.	2	1	1	4	3
Damians, 2 g. 6 m.	2	1	1	4	4
Eduards, 2 g. 5 m.	3	2	2	4	3
Laima, 2 g. 11m.	1	1	2	3	3
Sofija, 3 g. 4 m.	1	1	1	2	1
Elisa, 2g. 7 m.	2	1	2	3	3
Maija, 3 g	2	2	2	4	3
Valters, 3 g. 5 m.	1	2	1	2	2
Jānis, 2 g. 10 m.	1	1	2	3	3
Haralds, 3 g. 5 m	2	2	2	3	1
Alise, 3 g. 6 m.	1	1	1	2	1
Elza, 3 g. 7 m.	1	1	2	3	2

Pētāmās bērnu grupas saskarsmes prasmes izpētes iegūtie rezultāti ir apstrādāti un attēloti grafiski (sk. 6., 7., 8., 9 un 10. attēlus). Histogrammās tiek atspoguļotas bērnu saskarsmes prasmes pēc izvēlētiem kritērijiem. Uzskatāmi tiek parādīts bērnu skaits procentos, kam piemīt konkrētā prasme. No histogrammām var redzēt, ka tikai dažiem no bērniem piemīt novērotās prasmes.

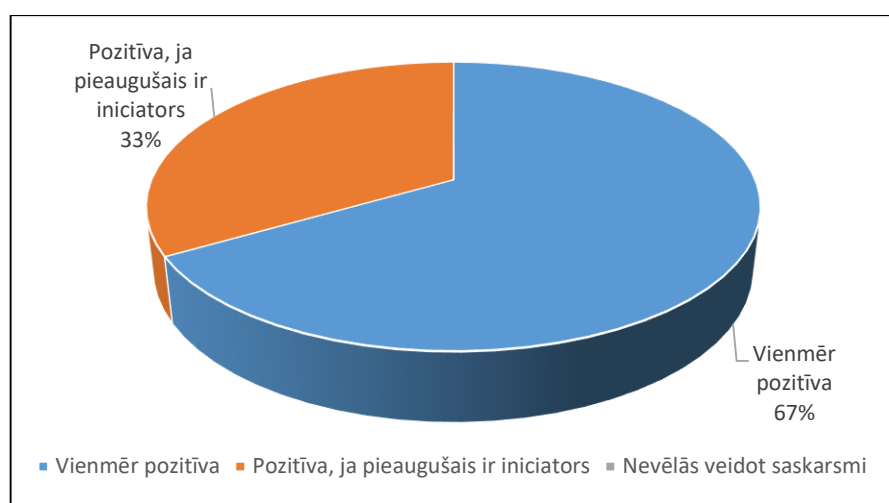
Analizējot 1. kritēriju - Bērnu saskarsme ar vienaudžiem, ir šādi rezultāti (skat. 6. attēlu).

6. attēls. Bērnu saskarsme ar vienaudžiem.

Saskarsmē ar saviem grupas biedriem, tikai puse no bērniem ir vienmēr pozitīvi noskaņoti. Bērniem ir labs garastāvoklis un velme kaut ko parādīt, kādu līdzi paņemt mantu, vai pastāstīt saviem grupas bērniem, ko darīja vakar vakarā mājās, kā pagāja brīvdienas. Nedaudz mazāk nekā pusei no bērniem nav tik labs noskaņojums saskarsmei ar vienaudžiem. Bērnos var manīt kaut kādu iekšējo pārdzīvojumu, varbūt par konkurenci, var sajūst iekšējas dusmas, tas viss neļauj bērnam brīvi un atklāti komunicēt ar citiem bērniem. Bērns vai nu pienāk klāt grupas biedram un kaut ko atņemt, vai pastumj bērnu sakot „Tā ir mana vieta!”. Šajā gadījumā, saskarsme kļūst pozitīva, ja blakus ir pieaugušais, kurš palīdz bērniem veidot komunikāciju, iedrošina bērnu, atbalsta, piedāvā bērniem veikt kādu kopējo darbiņu – istabas augu kopšana, zīmēšana utt., vai kāda kopēja rotaļa. Diemžēl arī tad ir daži bērni, kas nevēlās iesaistīties rotaļas procesā un veidot saskarsmi, izvēlas pasēdēt vienam pašam maliņā.

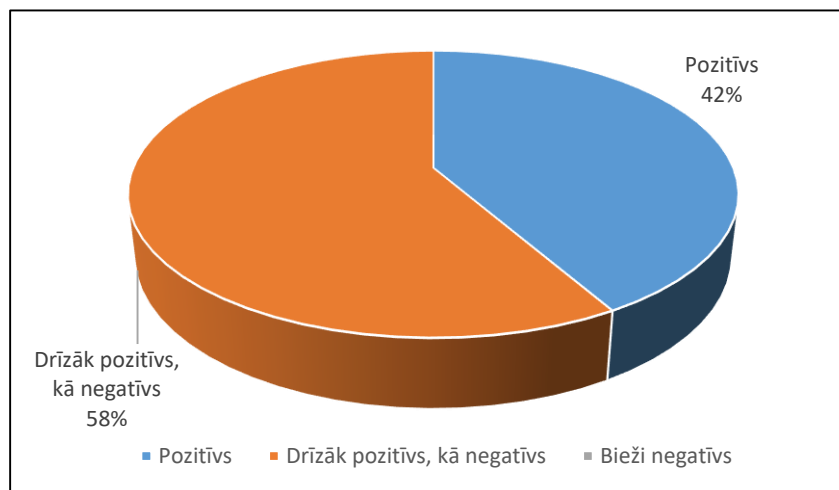
Analizējot 2. kritēriju - Bērnu saskarsme ar pieaugušajiem, var secināt sekojošo (skat. 7. attēlu).

7. attēls. Bērnu saskarsme ar pieaugušajiem.

Saskarsmē ar pieaugušajiem vairākums no bērniem ir vienmēr pozitīvi noskaņoti. Es domāju, ka tas ir skaidrojams ar to, ka bērniem ir iekšējā dabiskā tieksme no dzimšanas uzticēties pieaugušajiem. Pieaugušā cilvēkā bērni redz paraugu un atbalstu darbībai. Pieaugušā sabiedrībā bērni jūt sevi drošībā, tāpēc arī droši nonāk saskarsmē un komunicē. Ar prieku nāk klāt, lai padalītos ar kādu informāciju, parādīt kādu mantu, vai uzdot jautājumu. Apmēram trešdaļa no bērniem to nedara, ir diezgan aizvērti savā iekšējā pasaulē un atsaucās tad, ja pieaugušais ir iniciators saskarsmei. Bet tik un tā atbild uz pieauguša jautājumiem īsi, bez īpašas intereses un velmes. Iepriecina fakts, ka pētāmā bērnu grupā netika konstatēts neviens bērns kurš vispār nevēlās veidot saskarsmi ar pieaugušajiem.

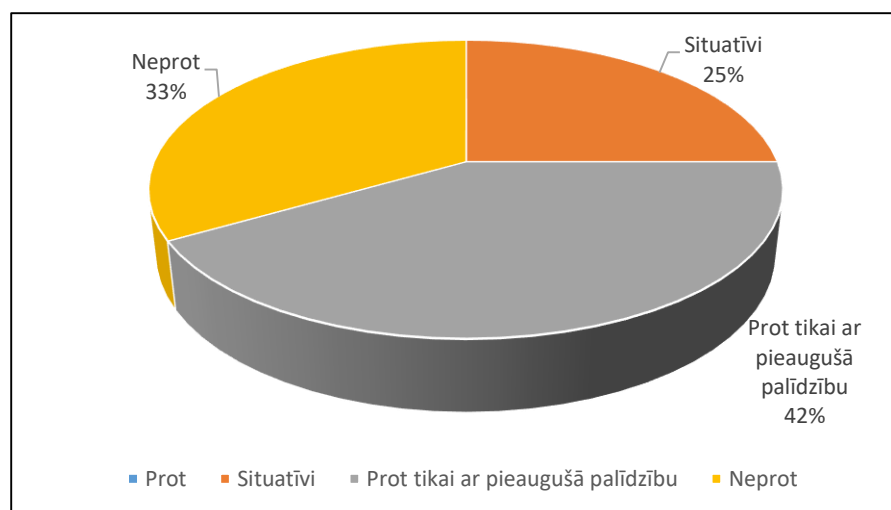
Analizējot 3. kritēriju - Bērnu emocionālais stāvoklis, rezultāti ir šādi (skat. 8. attēlu). Bērnu emocionālais stāvoklis saskarsmes procesā mazāk nekā pusei no bērniem ir pozitīvs. Tomēr, vairākumam no bērniem emocionālais stāvoklis ir vērtējams kā drīzāk pozitīvs, kā negatīvs. Nevar arī apgalvot ka tas ir stipri pozitīvs, ņemot vērā bērnu vecumposma īpatnības. Trīs gadu vecumā bērniem ir raksturīga emocionalitāte un emociju mainīgums. Bērni ir impulsīvi un darbojas dotā brīža vēlmju iespaidā. Savas emocijas bērni nespēj labi kontrolēt, jo svarīgi ir vispirms apmierināt savas iekšējās vajadzības. Tomēr, labi radītā apkārtējā vide noskaņo bērnus pozitīvai darbībai, līdz ar to, pētījuma laikā netika novērots neviens bērns, kam emocionāls stāvoklis būtu bieži negatīvs, bērniem pārsvarā ir labs garastāvoklis, tad arī notiek bērnu darbība un saskarsme.

8. attēls. Bērnu emocionālais stāvoklis.

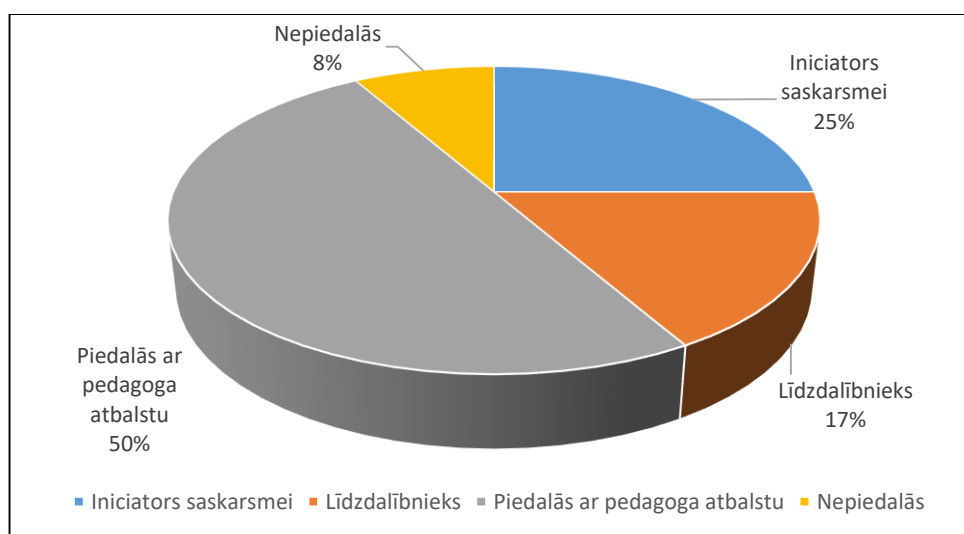
Analizējot 4. kritēriju - Bērnu prasme risināt problēmsituācijas, var secināt sekojošo (skat. 9. attēlu). Problēmsituācijās, vai radošos konflikt situācijās bērni ir impulsīvi, paliek dusmīgi un aizvērti. Tikai ceturtdaļa no bērniem prot risināt problēmsituācijas situatīvi, jeb reizēm, kas protams ir atkarīgs no pašas situācijas. Gandrīz puse no bērniem ir pretimnākošie problēmsituāciju risināšanā, ja iejaucās pieaugušais, tātad ar pieauguša palīdzību un atbalstu. Diemžēl, tas sanāk ne vienmēr, bērniem tomēr ir vajadzīgs laiks un lielākā pieredze, lai varētu iejusties otrā cilvēkā un

mainīt savu pozīciju, jeb nostādni un līdz ar to arī uzvedību. Tāpēc, apmēram trešdaļai no bērniem vēl nesanāk atrisināt problēmsituāciju pat ar pieaugušā palīdzību.

9. attēls. Bērnu prasme risināt problēmsituācijas.

Analizējot 5. kritēriju - Bērnu aktivitāte saskarsmē, rezultāti ir šādi (skat. 10. attēlu). Novērojumi parādīja, ka saskarsmes procesā ceturtdaļa no bērniem ir iniciatori saskarsmei vai darbībai. Bērniem ir labs garastāvoklis, vēlme aplūkot grupas telpu, paskatīties, kas ir jauns, aprunāties ar citiem bērniem, padalīties ar informāciju. Ieraugot kādu jaunu rotaļu grupā, paņem to un nāk klāt grupas biedram, lai kopā parotaļātos, vai aicina – „Nāc, es tur kaut ko ieraudzīju!”. Un ir bērni, kuri uz to atsaucās un piedalās procesā, kā līdzdalībnieki. Puse no bērniem nav tik droši un piedalās saskarsmē tikai ar pieaugušā palīdzību vai atbalstu, jo pašiem ir grūti to izdarīt, varbūt nav noskaņojums vai vienkārši kautrējās. Tomēr, daži no bērniem arī ar pedagoga atbalstu nevēlas veidot turpmāko saskarsmi.

10. attēls. Bērnu aktivitāte saskarsmē.

Secinājumi

Novērojumu rezultāti parādīja, ka pētāmās bērnu grupas saskarsmes prasmes ir diezgan zemā līmenī, kaut gan bērni ir noskaņoti pozitīvi, izveidot sadarbību un labu komunikāciju viņiem vēl neizdodas. Manuprāt, tas ir skaidrojams ar bērnu vecumposma īpatnībām un arī ar adaptācijas periodu bērnudārzā.

Saskarsmē ar saviem grupas biedriem, tikai puse no bērniem ir vienmēr pozitīvi noskaņoti, ar prieku dalās ar savas dzīves notikumiem. Citiem bērniem var izjust kādu iekšējo pārdzīvojumu kas attur bērnu no komunikācijas ar vienaudžiem, taču tas izdodas ar pedagoga atbalstu, kas iedrošina bērnu, iesaistot saskarsmē caur kādu darbību vai rotaļu.

Saskarsmē ar pieaugušajiem, bērni pārsvarā ir vienmēr pozitīvi noskaņoti. Tas ir labs rādītājs, jo tas apliecina bērnu iekšējo dabisko tieksmi uzticēties pieaugušajiem, tāpēc, ka pieaugušā sabiedrībā bērni jūt sevi drošībā. Saskarsmē ar pieaugušo, bērni var būt diezgan atklāti un enerģiski, paši būt par iniciatoru, bet var būt arī ne tik labi noskaņoti un nonāk saskarsmē bez īpašas velmes un tikai tad, ja pieaugušais ir iniciators, tomēr pētāmā grupā nav neviens bērns, kurš nevēlas veidot saskarsmi.

Bērnu emocionālais stāvoklis saskarsmes procesā ir vērtējams kā drīzāk pozitīvs, kā negatīvs. Kaut gan bērni ir impulsīvi un nespēj kontrolēt savas emocijas, tomēr pozitīvi radītā apkārtējā vide un pedagoga personība noskaņo bērnus darbībai veicinot problēmsituāciju atrisināšanu un saskarsmi. Bet joprojām, lai bērni varētu iejusties otrā cilvēkā un mainīt savu uzvedību ir vajadzīgs laiks un pieredze, tāpēc, bērniem ir grūti atrisināt konfliktus pat ar pieaugušā palīdzību.

Arī iesaistīties saskarsmes procesā bērniem nav tik viegli. Ap trim gadiem bērniem vēl ir raksturīgs spēlēties vienam pašam ar kādu priekšmetu un bērni tikai sāk apvienoties grupās pa 2-3 cilvēkiem. Bērniem pašiem ir vēl grūti piedalīties saskarsmē, kā līdzdalībnieks, ir nepieciešams pedagoga atbalsts un arī atbilstošs stimul. Par šo stimulu var būt kāda interesanta kopīga darbība vai rotaļa, kas aizrauj vienlaicīgi vairākus bērnus, veicinot bērnu saskarsmi.

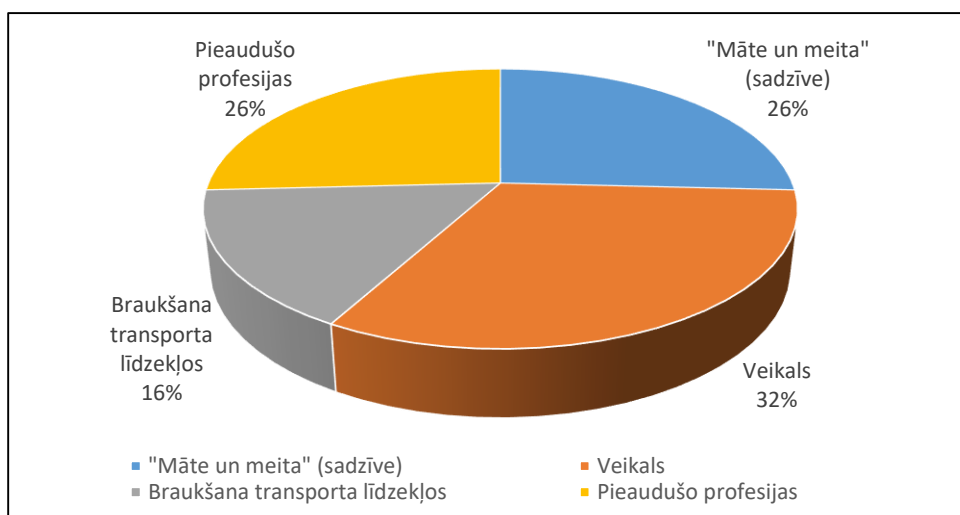
Lai veicinātu bērnu saskarsmi, piedāvājot bērniem lomu rotaļas, tika izzinātas bērnu intereses rotaļā. Tika veikta bērnu vecāku mutiskā anketēšana (aptauja), lai uzzinātu bērnu mīļākās rotaļas. Sarunās ar vecākiem tika noskaidrotas bērna mīļākā rotaļlieta, mīļākās lomu rotaļas, bērna mīļākās lomas un arī tas, vai vecāki un citi ģimenes locekļi piedalās šajās rotaļās. Arī skolotājas novēroja bērnus bērnudārzā - kādas rotaļlietas bērni biežāk ņem rokās un kādas lomu rotaļas izvēlās. Vispopulārākās bērnu vecāku atbildes un skolotāju novērojumi ir apkopoti tabulā (sk. 5. tabulu). Ar burtu V ir atzīmētas bērnu vecāku atbildes, savukārt, ar burtu S – abu skolotāju novērojums. Tabulā norādītie bērnu vārdi ir izdomāti.

Spriežot pēc vecāku atbildēm bērni mājās spēlējas katru dienu, izvēloties kā mīļāko rotaļlietu kādu dzīvnieku, lelli, vai transporta līdzekli. Bieži arī bērnu vecāki vai citi ģimenes locekļi (brāļi, māsas, vecmāmiņas) piedalās rotaļā, tātad bērnam, izņemot rotaļlietu, ir reāls saskarsmes partneris.

5.tabula. Bērnu mīļākās rotaļlietas, lomu rotaļas un lomas.

Bērnu vārdi, vecums (gadi, mēneši)	Bērna mīļākā rotaļlieta			Bērna mīļākās lomu rotaļas				Bērna mīļākās lomas			Vai ģimenes locekļi piedalās rotaļās
	Lācis, vai cits dzīvnieks	Automašīna, vai cits transportis	Lelle, vai robots, kas līdzīgs cilvēkam	Māte un meita (sadzīve)	Iepirkšanās veikālā	Braukšana transporta līdzekļos	Pieaugušo profesijas (ārsts, šoferis, policists, frizieris, ugunsdzēsējs)	Māte	Pārdevējs	Šoferis	
Lelde, 2 g. 5 m.	V/S	S		S	S				S		Jā
Damians, 2 g.6 m.		V				V				V	Reizēm
Eduards, 2 g. 5 m.		V/S			S	S					Reizēm
Laima, 2 g. 11m.	V/S	S	S	S	S	S		S	S		Reizēm
Sofija, 3 g. 4 m.	S		V/S	V/S	V /S		S	V/S	S		Reizēm
Elisa, 2g. 7 m.	S		V/S	S	S		S	S	S		Jā
Maija, 3 g	V				S		S		S		Reizēm
Valters, 3 g. 5 m.		V/S		S		S				S	Jā
Jānis, 2 g. 10 m.		V/S		S	S	V/S	S		S	S	Jā
Haralds, 3 g. 5 m		V/S	S		S	S	S			V/S	Reizēm
Alise, 3 g. 6 m.	V/S		V/S	V/S	S		S	S	S		Reizēm
Elza, 3 g. 7 m.	V/S		V/S	V/S	S		S	S	S		Reizēm

Pētāmās bērnu grupas mīļākās lomu rotaļas ir attēlotas grafiski (sk. 11. attēlu). Histogrammā var redzēt tās lomu rotaļas, kuras pēc bērnu vecāku un pedagogu viedokļa novērojumiem bērnu dzīvībai un spēļu laukumā, bērni izvēlas visbiežāk. Trešdaļai no bērniem ļoti patīk rotaļa „Iepirkšanās veikālā”, pie tam, bērnus aizrauj iepirkties tik pat kā pārdod. Gandrīz tik pat daudz procentuāli bērni izvēlēs dažādu pieaugušo profesijas rotaļas, tādas, kā ārsts, šoferis, policists, un rotaļu „Māte un meita” vai sadzīviskas rotaļas. Gan meitenes, gan arī zēni labprāt rotaļā gatavo ēst, klāj galdu, baro lelles vai dzīvniekus, mazgā, liek gultiņā utt.

11. attēls. Bērnu mīļākās lomu rotaļas.

Dažiem bērniem (pārsvarā tie iz zēni) patīk iedomāties, ka viņi brauc kādā transporta līdzeklī vai spēlējas ar rotaļu mašīnu, vilcienu vai lidmašīnu. Katrs bērns neizvēlās sev tikai vienu konkrēto spēli, bet ļoti bieži rotaļājas visās šīs minētās rotaļās.

Secinājumi

Pēc bērnu uzvedības novērojumiem rotaļā, saskarsmes prasmes izpētes un sarunām ar vecākiem, var izdarīt secinājumus, ka, kaut arī pētāmās bērnu grupas saskarsmes prasmes ir visai zemā līmenī, bērni neprot labi veidot saskarsmi, komunicēt un sadarboties, tomēr, bērni ir noskaņoti labvēlīgi saskarsmes veidošanā, jo bērniem ir dabiskā tieksme rotaļāties un komunicēt ar rotaļu biedru. Bērni spēlē daudz, gan mājās, gan arī bērnudārzā.

Piedāvājot bērnu interesēm un vajadzībām atbilstošās lomu rotaļas tiek attīstītas bērnu saskarsmes prasmes. Jo, tikai tad, kad bērni uztvers rotaļu kā interesantu, sev personiski nozīmīgu un vajadzīgu, tad arī, bērnam nemanot, ir iespējams sekmēt bērņā svarīgas prasmes attīstību. Ja bērnu aizrauj konkrēta lomu rotaļa vai loma, tad arī bērns labprāt piedalās rotaļā, gan kā līdzdalībnieks, gan vēlāk arī ka iniciators rotaļai. Jo vairāk bērns piedalās rotaļās, jo aktīvāks un drošāks kļūst bērns, uzlabojās garastāvoklis, arī bērna emocionālais stāvoklis kopumā, kas sekmē saskarsmi.

Apkopojot informāciju, iegūtu sarunā ar bērnu vecākiem un novērojot bērnu aktivitātes bērnudārza telpās un rotaļu laukumā, atklāju bērnu mīļākās lomu rotaļas. Tāpēc, turpmākajā pedagoģiskajā darbībā saskarsmes prasmes sekmēšanai, izvēlējos lomu rotaļas, balstoties uz iegūtiem rezultātiem. Saskarsmi sekmē bērnu savstarpējās attiecības, runājot vienkārši, bērniem jābūt „draudzīgiem”. Tāpēc, lai veicinātu saskarsmes prasmes attīstību, izvēlējos lomu rotaļas, kas sekmē bērnu tikumisko uzvedību, ar kuru palīdzību uzlabotos bērnu savstarpējās attiecības, bērni paliek līdzjūtīgie, atklāti, pacietīgi viens pret otru, un var viens uz otru paļauties.

Pedagoģiskā darbība saskarsmes prasmes sekmēšanai

Pētījuma laikā tika veikta bērnu saskarsmes un rotaļu novērošana bērnudārza telpās un rotaļu laukumā. Bērni tika iesaistīti lomu rotaļās pēc pašas iniciatīvas vai pēc pedagoga pamudinājuma. Rotaļās bērniem tika piedāvātas dažādas jau pazīstamas situācijas, kur bērni atdarināja cilvēku jau redzēto un dzirdēto darbību kā arī piedomājot klāt kaut ko savu, attīstot rotaļu sižetu.

Ir saprotams, ka saskarsmes prasmes un iemaņas nevar nodot bērniem uzreiz gatavā veidā, tos bērns var apgūt pakāpeniski, aktīvi darbojoties. Tāpēc pētījuma laikā cenšos neuzbāzties bērniem ar kādu konkrētu rotaļu. Katras konkrētas lomu rotaļas līdzekļi jeb materiāli ir izvietoti grupā un bērniem tika dota iespēja patstāvīgi izvēlēties gan darbību, gan lomu, gan saskarsmes partneru. Konkrētas lomu rotaļas atlasīju, balstoties uz bērnu interesēm, kā arī uz rezultātiem iegūtiem pētot bērnu saskarsmes prasmi pēc izvēlētiem kritērijiem, un bērnu emocionālo uzvedību.

Pētījumi parādīja, ka bērni tikai reizēm, jeb situatīvi ir atklāti, labvēlīgi un uzticas saskarsmes partnerim. Bērniem trūkst pacietības, ir raksturīga impulsivitāte. Pēkšņi uznākušās dusmas bērni neprot patstāvīgi apvaldīt. Kā arī bērniem trūks empātijas – spējas iejusties rotaļu biedra situācijā. Tāpēc, atlasot lomu rotaļas, izvēlējos tādas, kas sekmētu tieši šīs minētās prasmes.

Lomu rotaļu izvēli ietekmēja arī bērnu saskarsmes prasmes, kuras nenoliedzami būtu jāattīsta. Bērniem jāiemācās sadarboties sava starpā un jābūt pozitīviem arī tad, ja paaugušais nav blakus. Jāveicina bērnu pozitīvo emocionālo stāvokli, prasmes risināt problēmsituācijas bez pieaugušā palīdzības, kā arī patstāvīgi, pēc pašu iniciatīvas iesaistīties saskarsmē.

Lomu rotaļu izvēles pamatojums ir atspoguļots tabulā (sk. 6. tabulu).

6.tabula. Bērnu lomu rotaļas izvēle.

<i>Lomu rotaļa</i>	<i>Attīsta, sekmē</i>
Sadzīvīskās lomu rotaļas. Ēdienu gatavošana svētkiem, galda klāšana, viesu pieņemšana, cienasta pasniegšana utt..	Pozitīvais emocionālais stāvoklis. Pacietība, gaidīšana.
Sadzīvīskās lomu rotaļas. Telpas uzkopšana, bērna (lelles) kopšana (mazgāšana, apģērbšana, barošana). Mājas iekārtošana.	Prasme patstāvīgi risināt problēmsituācijas. Prasme piedalīties saskarsmē bez pieauguša atbalsta, būt par saskarsmes iniciatoru.
Iepirkšanās veikalā. Pircēja loma – gaidīšana rindā pēc pirkumiem. Pārdevēja loma – pacietība, sagaidīt pircēja izvēli. Uzmanība un atmiņas trenēšana – atcerēties, ko pircējs izvēlējās un cik daudz. Atcerēties darbības secību –	Pacietība, gaidīšana. Uzmanība, atmiņa, darbības secība. Labvēlība, laipnība.

izvēle, produktu iepakojšana, naudas saņemšana, atlikuma izdošana, produktu izsniegšana. Būt laipnam ar pircēju.	
Pie ārsta. Ārsta loma – laipnība un labvēlība, empātija pret pacientu – viņam sāp. Pacienta loma – atklātība (atvērties otram), uzticēt savus pārdzīvojumus, paļauties uz rotaļu biedru – ļaut sevi ārstēt.	Empātija, jeb līdzjūtība - iejušanās rotaļu biedra situācijā. Labvēlība. Atklātība. Uzticība rotaļu biedram. Spēja paļauties uz saskarsmes partneru. Pozitīvā saskarsme ar vienaudžiem.
Sadzīviskās lomu rotaļas. Māte un meita – veļas mazgāšana. Mātes loma - mazgā drēbes, darbs ar ūdens, iztīrīts traips. Meitas loma – saņemt tīru kleitu, labs garastāvoklis.	Spēja apvaldīt savas jūtas, apslāpēt savas dusmas un impulsivitāti. Darbs ar ūdens atbrīvo bērnu no negatīvam emocijām. Kā arī mazgāšanas rezultāts – drēbes atbrīvošana no traipa, arī atbrīvo no iekšējā negatīva.
Frizētava. Friziera loma – taisot frizūru, pinot bizi attīsta pacietību. Komunicē ar klientu, apspriež kādu frizūru gribētos. Laipni uzrunā, ir labvēlīgs. Klienta loma – būt pacietīgam, sagaidot rezultātu – frizūru, uzticēt savu ķermeni (matus) citam.	Pacietība, gaidīšana. Pozitīvā saskarsme ar vienaudžiem. Uzticība rotaļu biedram. Spēja paļauties uz saskarsmes partneru. Atklātība pret sevi un rotaļu biedru, labvēlība.
Pieaugušo profesijas. Ugunsdzēsējs – izglābj citus, izpalīdzība. Šoferis – brauc bez avārijas.	Uzticība rotaļu biedram. Spēja paļauties uz saskarsmes partneru. Pozitīvā saskarsme ar vienaudžiem.

Protams, pedagoga uzdevums ir attīstīt bērna izziņas spējas, bet bērna iekšā ir jābūt interesei, velmei kaut ko uzzināt, iemācīties. Līdz ar to liku sev priekšā uzdevumu nodrošināt labvēlīgus apstākļus bērna intereses izraisīšanai – izvēlējos piemērotas rotaļlietas un priekšmetus katrai lomu rotaļai. Visas atlasītas lomu rotaļas nebija grupā uzreiz un visu laiku, katru nedēļu kaut ko mainīju, liku klāt, vai savācu no plaukta.

Pēc teorijas analīzes secināju, ka trešajā un ceturtajā dzīves gadā bērni savās rotaļās vairāk attēlo pieaugušo darbības. Veicot bērnu novērošanu pētījuma sākumā, piedāvāju bērniem dažādas rotaļlietas un lomu rotaļas, lai noskaidrotu, kas bērniem ir interesants un svarīgs, kādas rotaļlietas bērni biežāk ņem rokās un kādas lomu rotaļas izvēlās. Tika veikta bērnu vecāku mutiskā aptauja, lai uzzinātu bērnu mīļākās rotaļlietas, mīļākās lomu rotaļas, bērna mīļākās lomas. Izrādījās, ka vismīļākās pētāmās bērnu grupas rotaļlietas ir dzīvnieki, lelle, vai kāds transporta līdzeklis. Un vismīļākās lomu rotaļas, ko bērni spēle visbiežāk ir sadzīviskās rotaļas, tādas, kā ēdienu gatavošana, bērnu aprūpēšana (barošana, mazgāšana, ģērbšana utt.), braukšana mašīnā (visbiežāk transporta līdzekļu vadīšana), iepirkšanās veikalā un lomu rotaļas, kas saistītās ar pieaugušo cilvēku profesijām (pie ārsta, policists, ugunsdzēsējs, frizieris).

Novēroju, ka rotaļā bērni apzināti veic savas darbības, cenšas tās attēlot pēc iespējas precīzāk, pilnīgi kopējot jau iepriekš redzēto.

Bērni, kam ir 2 g. 5 m. līdz 3 gadiem biežāk rotaļājas viens ar kādu priekšmetu. Tomēr, liku sev priekšā uzdevumu iesaistīt rotaļā vismaz divus bērnus, lai būtu bērnu komunikācija, saskarsme. Novēroju, ka bērni paskaidro rotaļu biedram savu darbību, vai to darbību, kas būs jāveic saskarsmes partnerim, piemēram, pasniedz otram rotaļu šķīvīti un saka "Ēd!", vai turot rokā rotaļu stūri saka kādam bērnam "Brauc ar mani mašīnā!".

Bērni, kam ir ap trim gadiem un nedaudz vairāk, rotaļājās divatā vai trijatā, tātad vienā lomā rotaļā darbojas vairākas lomas, kam jāaskaņo darbības, piemēram - viens gatavo ēst, bet otrs pasniedz. Tā rotaļā parādās vairākas situācijas, kas iet viena aiz otras un veido rotaļas sižetu. Bērni cenšas saskaņot darbības, izsakot tālāko darbību vārdos, piemēram: "Mēs tagad ēdīsim", "Tagad iesim ciemos" u. c..

Bērniem patīk lomas, kur ir iespēja sevi parādīt, būt notikuma centrā, būt par galveno, izjust ka no viņa rīcības ir atkarīga turpmākā darbība. Bērni labprāt izvēlas ārsta, policista vai ugunsdzēsēja lomas, spēle ļoti reāli, jo attēlo to, ko redzēja reālajā dzīvē vai televīzijas pārraidēs.

Piedāvājot bērniem kādu rotaļu situāciju, var pamanīt, ka bērni sāk savstarpēji komunicēt, izraisa interesi pret rotaļu biedru, pārdzīvo prieku, bēdas, izpalīdz viens otram, mācas būt uzmanīgiem, iecietīgiem, maigiem, izrāda rūpes, atdarinot vecāku vai citu tuvu cilvēku darbības un uzvedību.

Pirms izlikt grupas plauktā kādas jaunas lomu rotaļas rekvizītu, izveidoju rotaļnodarbību aplī, kur kopā ar bērniem izrunājam un apskatām konkrēto rotaļu. Sākumā, bērniem neko nestāstot, mēģināju noskaidrot jau gūto bērnu pieredzi par to, kādus priekšmetus viņi redz sev priekšā, kā tos varētu pielietot, kādas profesijas cilvēki izmanto šīs lietas savā darbā. Vadoties pēc bērnu atbildēm, paplašināti stāstīju par pieaugušo profesijām un priekšmetiem, par rotaļā izmantotām rotaļlietām, lai precizētu bērnu priekšstatus un attīstītu sociālās prasmes.

Piemēram, viena no bērnu iemīļotākajām lomu rotaļām ir „Veikals”.

Iepirkšanās veikalā bērniem ir ļoti interesanta darbība. Ir saprotami, ka bērni daudzkārt ir bijuši iepirkties kopā ar saviem vecākiem veikalā vai tirdziņā, vai arī redzēja šo darbību multfilmās vai TV pārraidēs. Bērniem ir ļoti labi zināms, kas ir lete, kase, plaukti ar produktiem, iepirkumu grozs, kases aparāts utt. Mūsu grupiņā stāv ļoti pievilcīga mājiņa – lete, ko bērni izmanto savās rotaļās dažādi – tas ir gan veikals, gan rokas leļļu teātris, gan māja, kur iet ciemos. Rotaļas līdzekļi un nepieciešamie materiāli stāv plauktā, blakus veikalam. Grupas nodarbībā aplī apspriežam ar bērniem šos materiālus, mācāmies priekšmetu nosaukumus – kases aparāts, iepirkumu grozs, lete, priekšauts, pārdevējs, pircējs utt., un arī pārtikas produktu nosaukumus un izcelsmi. Izrunājam

profesiju „pārdevējs”, kādi ir pienākumi pārdevējam un arī pircējam. Bērnu brīvajā rotaļā viņi arī aktīvi izmanto šīs zināšanas, vārdus un līdzekļus. Bērniem patīk rotaļa „Veikals” dēļ pievilcīgā materiāla un arī tāpēc, ka var rotaļāties uzreiz vairāki bērni – viens pārdevējs un divi pircēji, vai divi pārdevēji un 3-4 pircēji.

Rotaļa var sākties dažādi. Bērns izvēlas rotaļu biedru un aicina: „Nāc, paspēlēsim veikalu”, tad abi divi vai trijotā savā starpā sadala lomas, un paņem attiecīgo rekvizītu. Citreiz tas sanāk ar nelieliem strīdiem par to, kurš būs pircējs, kurš pārdevējs, bet tas ātri atrisinās, jo bērni izdomā, ka pēc kāda laika mainīsies lomām, jo gandrīz katrs bērns grib būt gan pircējs, gan pārdevējs. Otrs rotaļas iesākšanas variants – bērns pienāk pie plaukta un sāk rotaļāties ar kases aparātu (naudu), vai grozu ar augļiem un dārzeņiem. Tad pienāk klāt vel kāds bērns un piedāvā rotaļāties kopā. Savukārt, pirmais bērns var akceptēt priekšlikumu un bērni, sadot lomas, sāk rotaļu, vai arī noraida priekšlikumu, turpinot spēlēties vienam pašam. Šinī gadījumā iejaucās pedagogs, lai iesaistītu bērnus rotaļā un tādejādi veicinātu saskarsmi.

Pircēja loma bērnam patīk, jo ir iespēja izvēlēties nopirkt to, ko viņš grib (sk. 12. attēlu).

12. attēls. Bērna produktu izvēle veikalā.

Meitene ir pircējs, viņai ir nauda, smuks iepirkuma grozs, viņa izvēlas augļus, tagad viņu apkalpos – tas ceļ bērna pašnovērtējumu – tagad viņa var paņemt visu, ko grib. Bet pēkšņi pienāca otra meitene, kura arī grib kaut ko nopirkt (sk. 13. attēlu).

13. attēls. Otrā pircēja pienākšana.

14. attēls. Pirmā pircēja aizrādīšana otram.

Otrā meitene teica, ka arī grib nopirkt zemenes, uz ko pirmā meitene pagriezās un aizrādīja: „Nē, tagad ir man kārta, tev būs jāpagaida” (sk. 14. attēlu). Tātad, pircēja loma arī ir gaidīšana rindā pēc pirkumiem, pacietības prasmes sekmēšana.

Pārdevēja loma, savukārt arī attīsta pacietību, jo ir jāpagaida pircēja izvēli. Tas arī ir uzmanības un atmiņas trenēšana – atcerēties, ko pircējs izvēlējās un cik daudz. Atcerēties darbības secību – izvēle, produktu iepakojšana, naudas saņemšana, atlikuma izdošana, produktu izsniegšana.

Kā otru piemēru, gribētos minēt rotaļu „Mājas iekārtošana”.

Sadzīvīskās lomu rotaļas bērņus iesaista visvairāk, jo tas ir saistītās ar bērņu ikdienu, tas ir darbības, ko dara pieaugušie (bērņu vecākie) katru dienu un bērņi to redz visbiežāk, tāpēc arī atdarina sava rotaļā. Rotaļu koka māja stāv uz plaukta, blakus grozs ar mēbelēm un cilvēciņiem. Grupas nodarbībā aplī apskatam ar bērņiem māju, istabas, mēbeles, mācamies priekšmetu nosaukumus un pielietojumu. Rotaļa sākas līdzīgi, kā rotaļa „Veikals”. Bērņš izvēlas rotaļas biedru, paņem māju un grozu ar priekšmetiem un nes pie galda, vai uz paklāja. Piedalās arī citi bērņi, notiek lomu dalīšana un sižeta apspriešana (sk. 15. attēlu). Sižets var mainīties rotaļās procesā, pienākot klāt vēl citam bērņam, vai kādam bērņam vairs nepatīk spēlēt savu lomu. Piekrāmējot istabas ar mēbelēm bieži rodas strīdi par to, kas kur stāvēs. Rotaļa ir laba ar to, ka istabas un mēbeles ir daudz, līdz ar to katrs var izvēlēties sev vienu istabu, vai arī mainīties, un konflikti pazūd paši no sevis (sk. 16. attēlu).

15. attēls. Lomu un sižeta apspriešana.

16. attēls. Istabu iekārtošana.

Pētāmas grupas saskarsmes izpēte pētījuma beigās

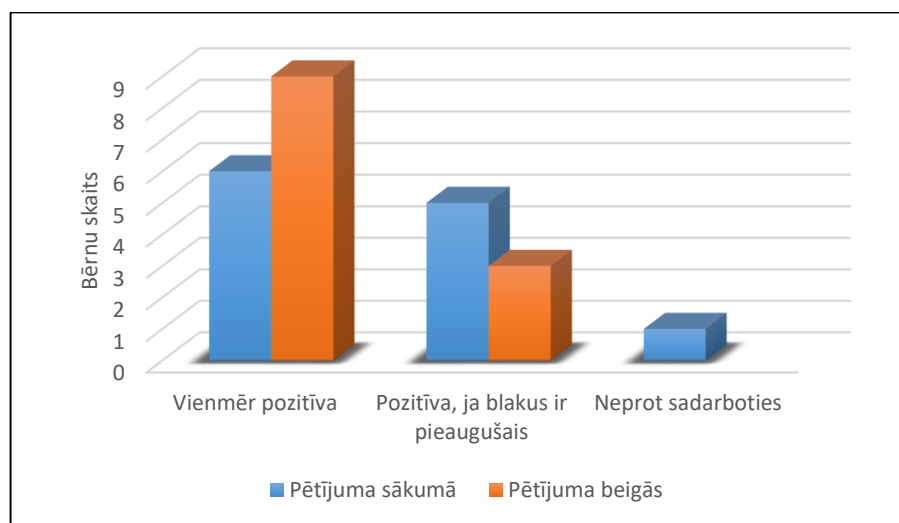
Pētījuma beigās (pēc diviem mēnešiem), lai pierādītu pētījuma hipotēzi, tika vēlreiz pārbaudīta bērnu saskarsmes prasme pēc izvēlētiem kritērijiem. Iegūtie rezultāti ir apkopoti tabulā (sk. 7. tabulu). Tabulā ir atspoguļota bērnu saskarsmes pakāpe pēc kritērijiem pētījuma sākumā (PS) un pētījuma beigās (PB). Tabulā norādītie bērnu vārdi ir izdomāti.

7. tabula. Bērnu saskarsmes pakāpe pēc kritērijiem pētījuma beigās.

Bērnu vārdi, vecums (gadi, mēneši)	Saskarsmes prasmes izpētes kritēriji									
	Bērna saskarsme ar vienaudžiem.		Bērna saskarsme ar pieaugušajiem.		Bērna emocionālais stāvoklis.		Bērna prasme risināt problēmsituācijas.		Bērna aktivitāte saskarsmē.	
	(1)vienmēr pozitīva (2)pozitīva, ja blakus ir pieaugušais (3)neprot sadarboties	(1)vienmēr pozitīva (2)pozitīva, ja pieaugušais ir iniciators (3)nevēlās veidot saskarsmi	(1)pozitīvs (2)drīzāk pozitīvs, kā negatīvs (3)bieži negatīvs	(1)prot (2)situatīvi (3)prot tikai ar pieaugušā palīdzību (4)neprot	(1)iniciators saskarsmei (2)līdzdalībnieks (3)pedalās ar pedagoga atbalstu (4)nepiedalās					
	PS	PB	PS	PB	PS	PB	PS	PB	PS	PB
Lelde, 2 g. 5 m.	2	1	1	1	1	1	4	3	3	2
Damians, 2 g. 6 m.	2	2	1	1	1	1	4	4	4	3
Eduards, 2 g. 5 m.	3	2	2	1	2	1	4	4	3	3
Laima, 2 g. 11m.	1	1	1	1	2	1	3	2	3	2
Sofija, 3 g. 4 m.	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1
Elisa, 2g. 7 m.	2	1	1	1	2	2	3	2	3	1
Maija, 3 g	2	2	2	1	2	2	4	3	3	2
Valters, 3 g. 5 m.	1	1	2	1	1	1	2	2	2	2

Jānis, 2 g. 10 m.	1	1	1	1	2	2	3	2	3	2
Haralds, 3 g. 5 m	2	1	2	1	2	2	3	3	1	1
Alise, 3 g. 6 m.	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1
Elza, 3 g. 7 m.	1	1	1	1	2	2	3	2	2	2

Pētāmās bērnu grupas saskarsmes prasmes izpētes iegūtie rezultāti pētījuma beigās ir apstrādāti un attēloti grafiski (sk. 17., 18., 19., 20., un 21. attēlu). Katram kritērijam ir izveidota atsevišķa histogramma, kur uzskatāmi ir salīdzināta bērnu prasme pētījuma sākumā (zilā krāsā) un pētījuma beigās (oranžā krāsā). Analizējot 1. kritēriju - Bērnu saskarsme ar vienaudžiem pētījuma beigās, ir iegūtie sekojošie rezultāti (skat. 17. attēlu).

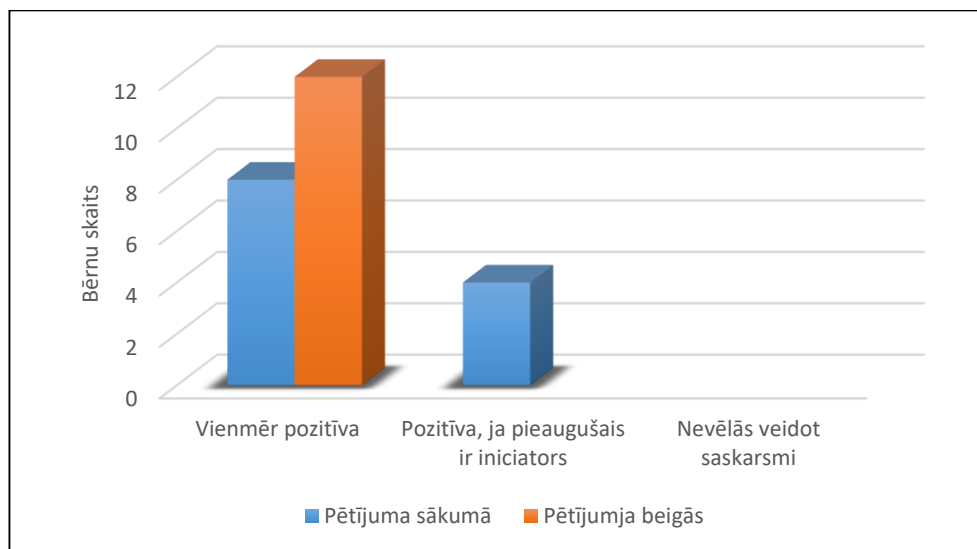
17. attēls. Bērna saskarsme ar vienaudžiem.

Salīdzinājumā ar pētījuma sākumu, saskarsmē ar vienaudžiem, bērni ir kļuvuši daudz pozitīvāki. Bērni ar smaidu nāk grupiņā, ar kārumu ieraudzīt savus rotaļu biedrus un padalīties ar jaunumiem. Jautā audzinātājam vai ir jau atnācis konkrēts bērns, vai viņš būs šodien vispār, jo bērnam ir jau iecere kādai darbībai ar šo bērnu. Šis labs garastāvoklis pārsvarā saglabājas visas dienas garumā, bērni ir vairāk atvērti sarunai ar grupas biedriem, pretimnākoši. Ir jau izveidojušās kādas simpātijas, var manīt bērnu apvienošanās grupiņās pa 2-3 tiem pašiem bērniem, kuriem patīk rotaļāties kopā, arī nodarbībās tie bērni cenšas apsēties blakus. Protams, bērnu garastāvoklis var bieži mainīties, daži bērni vēl joprojām nav tik atklāti un pozitīvi saskarsmē. Bet iepriecina fakts, ka bērnus diezgan viegli var aizraut ar kādu ieceri, rotaļu, darbību, ko piedāvā cits bērns, vai audzinātāja. Ar pedagoga palīdzību bērns tomēr iesaistās rotaļā un pakāpeniski, pedagogam jau atkāpjoties, bērns turpina pozitīvo saskarsmi ar biedriem. Pētījuma beigās netika konstatēts neviens bērns, kurš neatsauktos uz pedagoga piedāvājumu iesaistīties rotaļas procesā.

Es domāju, ka šeit lielu lomu spēlē pedagoga personība un komunikācijas prasmes. Kā pedagogs iedrošina bērnu, atbalsta, vai ir izveidojušās uzticīgas attiecības pieaugušajam ar bērnu.

Pētījuma laiks sakrīta ar bērnu adoptācijas periodu bērnudārzā, gandrīz puse no bērniem tikko pievienojas grupiņai un pateicoties pedagogam un izvēlētām lomu rotaļām bērniem bija vieglāk iekļauties kolektīvā, veidojot pozitīvo saskarsmi.

Līdz ar to, analizējot 2. kritēriju - Bērnu saskarsme ar pieaugušajiem, var redzēt tik augstus rezultātus (skat. 18. attēlu).

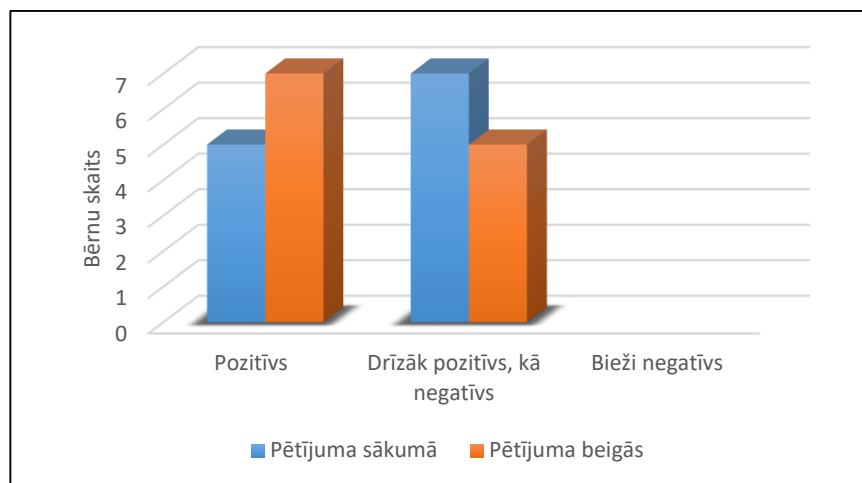

18. attēls. Bērna saskarsme ar pieaugušajiem.

Saskarsmē ar pedagogu bērni ir tik ļoti pozitīvi saskarsmes veidošanā. Bērni ir ļoti jutīgi, un ja pedagogs ir vienmēr bijis laipns, mierīgs, smaidošs, iedvesmojošs, tāpēc arī bērni paliek atvērti un pozitīvi, uzticas pedagogam, ieklausās un labprāt nonāk saskarsmē. Bērni uzdod ļoti daudz jautājumus, it īpaši tad, ja pedagogs koriģē viņu darbību – labāk izdarīt nevis šitā, vai arī kaut ko aizrāda. Protams, šeit ir ļoti svarīgi paskaidrot bērnam „kāpēc”, kādas būs sekas bērna darbībai vai bezdarbībai. Un vieglāk to darīt uz konkrēta piemēra pamata, caur konkrētu situāciju lomu rotaļā. Saņemot loģisku paskaidrojumu uz savu „kāpēc”, bērnam rodas zināms priekšstats par lietu, veidojās arī pozitīva attieksme pret pieaugušo, un uzticība viņam, ja pedagogs ir apmierinājis bērna zinātkāri, palīdzēja tikt galā ar konkrētu situāciju, kas bērnam bija ļoti svarīgi dotajā brīdī.

Vēl runājot pat bērna emocionālo stāvokli saskarsmes laikā gan ar vienaudžiem, gan ar pieaugušajiem, jāsaprot ka šis rādītājs pētījuma laikā arī ir izaudzis. Tātad, analizējot 3. kritēriju - Bērnu emocionālais stāvoklis, rezultāti ir šādi (skat. 19. attēlu). Bērnu emocionālais stāvoklis saskarsmes procesā vairākus no bērniem ir vērtējams kā pozitīvs un gandrīz trešdaļai no bērniem tas ir drīzāk pozitīvs, kā negatīvs. Trīsgadīgam bērnam ir raksturīga emocionalitāte, emociju mainīgums, nenoturīgums. Tomēr es uzskatu, ka pētījuma laikā pa diviem mēnešiem izdevās sasniegt labus rezultātus bērnu emocionālās uzvedības uzlabošanā. Piedāvājot bērniem

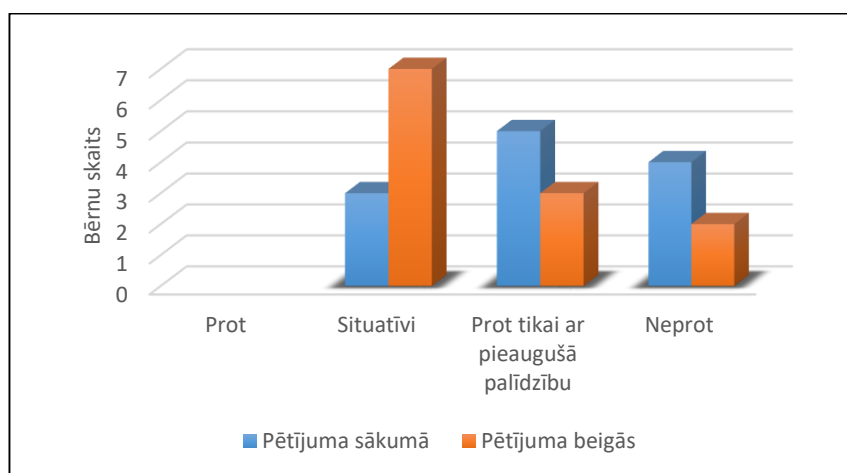
lomu rotaļas, vairāk piedomāju tieši šim aspektam, zinot, ka bērnu emocionālā inteliģence, jeb uzvedība ir būtisks faktors, kas ietekmē saskarsmi.

19. attēls. Bērna emocionālais stāvoklis.

Tātad, saskarsmē bērni ir kļuvuši daudz atklātāki un labvēlīgi, sāka vairāk uzticēties un paļauties uz saskarsmes partneru. Manāmi izauga arī bērnu pacietība, pakāpeniski bērniem sāk sanākt apvaldīt savu impulsivitāti. Pateicoties piedāvātām lomu rotaļām, bērni kļuva vairāk iejūtīgi pret saskarsmes partneru, kaut arī nespējot patstāvīgi atrisināt dažas problēmsituācijas, tomēr bērni ir līdzjūtīgi un vairāk jau spēj kontrolēt savu uzvedību un rīkoties tikumiski.

Pētījuma beigās, vēlreiz analizējot 4. kritēriju - Bērnu prasme risināt problēmsituācijas, var secināt sekojošo (skat. 20. attēlu).

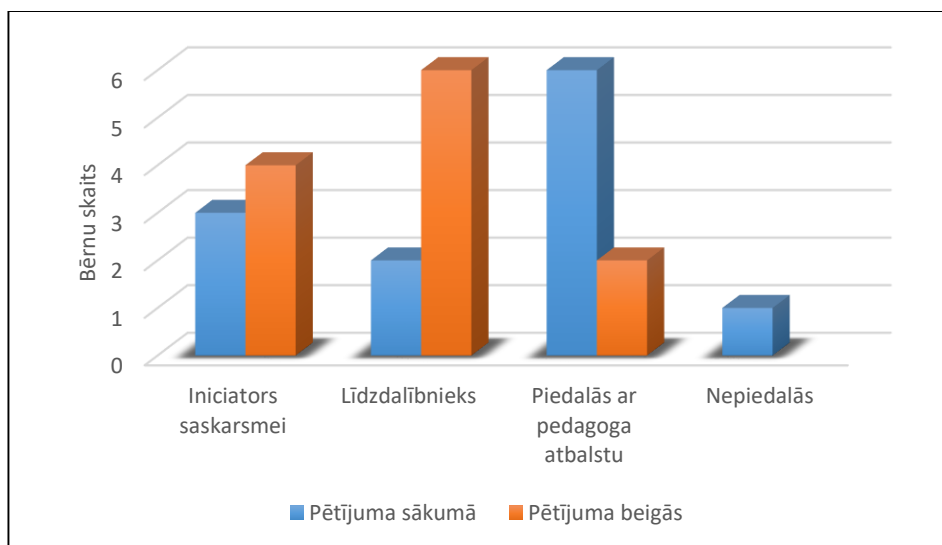

20. attēls. Bērna prasme risināt problēmsituācijas.

Pateicoties tam, ka uzlabojās bērnu emocionālais stāvoklis, bērni ir vairāk iemācījušies apslāpēt savas uznākušās dusmas, ir arī palielinājies konflikt situāciju skaits, kurus bērniem sanāk patstāvīgi atrisināt. Protams, situācijas ir dažādas – strīdi par to, kurš ar kuru spēlēsies, kādu rotaļu

izvelēsies, kādi būs rotaļu noteikumi utt., bet ļoti bieži var pamanīt, ka kāds no bērniem atkāpjas, izvēlās citu rotaļas biedru, piedāvā citu rotaļu vai darbību, kas ieinteresētu visus gribētājus. Vairākums no bērniem jau spēj situatīvi atrisināt šos savus konfliktus, daži bērni ir pretimnākošie problēmsituāciju risināšanā ar pedagoga atbalstu. Ņemot vērā bērnu vecumposma īpatnības, emocionalitāti šajā vecumā, tomēr ir panākti zināmi rezultāti. Protams, bērniem augot, uzkrāsies pieredze, uzlabosies arī emocionāla uzvedība un prasme risināt problēmas.

Analizējot 5. kritēriju - Bērnu aktivitāte saskarsmē, rezultāti ir šādi (skat. 21. attēlu).

21. attēls. Bērna aktivitāte saskarsmē.

Pētījuma laikā, bērniem spēlējot lomu rotaļas pēc bērnu pašas iniciatīvas vai arī pedagogam piedāvājot konkrētas rotaļas bērniem, tika novērots, ka bērni palika daudz aktīvāki un atvērti saskarsmē ar grupas biedriem, ir kļuvuši par aktīviem līdzdalībniekiem rotaļai vai darbībai un pat iniciatoriem. Pateicoties bērna dabiskai iekšējai tieksmei rotaļāties un kaut ko pētīt, bērni viegli iekļaujas rotaļā un līdz ar to arī saskarsmē. Bērnu interesē, ko dara pieaugušais un arī citi bērni, tāpēc, savas ziņkārības vadībā, bērniem ir velme darboties un apvienoties grupās, sāk veidoties simpātijas, ko varētu vēlāk nosaukt par „draudzību”.

Secinājumi

Analizējot pētāmas grupas saskarsmes prasmes pētījuma beigās, var secināt, ka saskarsmē ar vienaudžiem bērni ir kļuvuši daudz pozitīvāki. Kaut gan dažiem bērniem vēl joprojām ir grūti no rītiem šķirties ar saviem tuviniekiem, bērni ar prieku ienāk grupiņā, zinot ka satiks savus grupas biedrus un padalīties ar svarīgiem jaunumiem vai uzsāks kādu rotaļu. Saskarsmē bērni ir vairāk atvērti un pretimnākoši, sāk veidoties simpātijas.

Arī saskarsmē ar pedagogu bērni ir ļoti pozitīvi saskarsmes veidošanā. Lielu lomu spēlē pedagoga personība un komunikācijas prasmes. Bērni ir ļoti jutīgi, un ja pedagogs laipns, mierīgs, smaidošs, iedvesmojošs, iedrošina bērnus, atbalsta, sniedz loģisku paskaidrojumu bērna jautājumam vai rīcībai, līdz ar to arī bērni ir atvērti un pozitīvi, uzticas pedagogam, ieklausās un labprāt nonāk saskarsmē.

Bērnu emocionālais stāvoklis saskarsmes procesā vairākus no bērniem ir vērtējams kā pozitīvs. Saskarsmē bērni ir kļuvuši daudz atklātāki un labvēlīgi, sāka vairāk uzticēties un paļauties uz saskarsmes partneru, kļuva pacietīgāki, pakāpeniski sāk apvaldīt savu impulsivitāti. Pateicoties piedāvātām lomu rotaļām, bērni kļuva vairāk iejūtīgi pret saskarsmes partneru, jau vairāk gadījumos spēj kontrolēt savu uzvedību un rīkoties tikumiski.

Pateicoties tam, ka uzlabojās bērnu emocionāls stāvoklis, ir palielinājies problemsituāciju skaits, ko bērniem sanāk atrisināt patstāvīgi vai arī bērni ir pretimnākošie konflikt situāciju risināšanā ar pedagoga atbalstu.

Bērniem spēlējot lomu rotaļas, tika novērots, ka bērni ir kļuvuši par aktīviem līdzdalībniekiem rotaļai un pat iniciatoriem, bērni kļuva daudz atvērti saskarsmē ar grupas biedriem. Pateicoties savai dabiskai iekšējai tieksmei rotaļāties un kaut ko pētīt, bērni arī ir aktīvi. Nepieciešams tikai izveidot attiecīgo vidi, lai attīstītu bērnu velmi darboties un tas darbības veikšanai nepieciešamību apvienoties grupās un nonākt saskarsmē.

2.3 Rezultātu apkopojums un analīze

Pētījuma sākumā tika raksturota bērnu pētāmā grupa, izzinot un analizējot bērnu personības attīstību fiziskajā, sociālajā un psihiskajā attīstības jomā pēc izvēlētiem kritērijiem. Iegūtie rezultāti parādīja, ka bērni ir labi attīstīti fiziski, atbilstoši savam vecumposmam. Bērni labi ievēro personīgo higiēnu un veic pašapkalpošanās darbus. Labi pazīst un pauž emocijas mijiedarbībā ar apkārtējo pasauli. Nepieciešams veicināt bērnu saskarsmes prasmes - prasmes sadarboties ar pieaugušajiem un vienaudžiem, piedalīties rotaļā, dalīties ar mantām, spēlēt kopā, prasmes iejusties dažādos tēlos, attēlot ar kustībām, žestiem un mīmiku.

Apkopojot pedagoģiskās un psiholoģiskās atziņas, secināju, ka trīsgadīgiem bērniem ir raksturīga emocionalitāte, bērni ir impulsīvi un darbojas neapdomāti. Ja bērnam nav iespējas apmierināt savas iekšējās vajadzības, viņš paliek neapmierināts un emocionāli nestabils. Bērna emocionalitāte un tas, vai bērns spēj apvaldīt savas emocijas būtiski ietekmē saskarsmi. Pētot bērnu emocionālo uzvedību saskarsmē, secināju, ka bērni tikai reizēm uzticas saskarsmes

partnerim, bet ir diezgan atklāti un pozitīvi noskaņoti. Ir novērots, ka bērniem trūkst pacietības, raksturīga pēkšņa impulsivitāte un dusmas, kuras bērni patstāvīgi neprot apvaldīt, kā arī trūkst līdzjūtības – spējas iejusties otrā cilvēkā – prasmes, kas veicina veiksmīgu saskarsmi.

Pētot bērnu saskarsmes prasmes pēc izvirzītiem kritērijiem, secināju, ka pētāmās bērnu grupas saskarsmes prasmes ir zemā līmenī, bērniem neizdodas izveidot sadarbību un labu komunikāciju, kas, pēc manam domām, ir skaidrojams ar bērnu vecumposma īpatnībām un arī ar adaptācijas periodu bērnudārzā. Saskarsmē ar saviem grupas biedriem, tikai puse no bērniem ir vienmēr pozitīvi noskaņoti, citos bērnos var manīt iekšējo uzbudinājumu, vai pārdzīvojumu, kas neļauj bērnam veidot komunikāciju ar vienaudžiem. Saskarsmē ar pieaugušajiem bērni pārsvarā ir vienmēr pozitīvi, kas, manuprāt, ir labs rādītājs, jo tas apliecina bērnu iekšējo dabisko tieksmi uzticēties pieaugušajiem. Bērnu emocionālais stāvoklis saskarsmes procesā ir vērtējams kā drīzāk pozitīvs, kā negatīvs. Bērni nespēj kontrolēt savas emocijas, tomēr pozitīvi radītā apkārtējā vide un pedagoga personība noskaņo bērnus darbībai veicinot problēmsituāciju atrisināšanu un saskarsmi. Novēroju, ka bērniem nav viegli iesaistīties saskarsmes procesā, bērniem vēl ir raksturīgs spēlēties vienam pašam ar kādu priekšmetu un bērni tikai sāk apvienoties grupās pa 2-3 cilvēkiem. Lai piedalītos saskarsmē, bērniem ir nepieciešams pedagoga atbalsts un arī atbilstošs stimuls - kopīga darbība vai rotaļa, kas aizrauj vienlaicīgi vairākus bērnus, veicinot saskarsmi.

Lai veicinātu bērnu saskarsmes prasmes attīstību, izvelējos bērnu interesēm un vajadzībām atbilstošās lomu rotaļas. Tika izzinātas bērnu intereses rotaļā. Pedagogi novēroja bērnus bērnudārza telpās un spēļu laukumā - kādas rotaļlietas bērni biežāk ņem rokās un kādas lomu rotaļas izvēlās. Kā arī tika veikta bērnu vecāku mutiskā aptauja. Spriežot pēc vecāku atbildēm, bērni kā mīļāko rotaļlietu izvēlās kādu dzīvnieku, lelli, vai transporta līdzekli. Bieži arī bērnu ģimenes locekļi piedalās rotaļā, tātad bērnam, izņemot rotaļlietu, ir reāls saskarsmes partneris. Pēc bērnu vecāku viedokļa un pedagogu novērojumiem tika konstatēts, ka vispopulārākās bērnu rotaļas ir „Iepirkšanās veikalā”, dažādu pieaugušo profesiju rotaļas (ārsts, šoferis, policists, frizieris), rotaļa „Māte un meita” vai sadzīviskas rotaļas un rotaļas, kas saistītās ar braukšanu kādā transporta līdzeklī.

Pētījuma laikā tika novērots, ka bērni apvienojas grupiņās pa 2-3 bērniem un sāk rotaļāties kopā. Bērnu rotaļās parādās sižets, kurā darbojas divas vai vairākas lomas. Rotaļā bērni sadarbojas savā starpā, daloties ar mantām, spēlējot konkrētu lomu. Bērni mācās saskaņot savu darbību ar citiem bērniem. Kopīgi rotaļājoties, bērniem rodas iespēja apgūt sociālās iemaņas (attiecības), tiek attīstīta piederības izjūta grupai. Bērni, savstarpēji rotaļājoties, iegūst pieredzi, ko pieaugušie tik labi nespēj viņiem dot. Tāpēc, tieši lomu rotaļās, trīsgadīgie bērni spēlējot savā starpā attīsta savas sociālās prasmes.

Analizējot pētāmas grupas saskarsmes prasmes pētījuma beigās var secināt, ka saskarsmē ar vienaudžiem bērni ir kļuvuši daudz pozitīvāki, vairāk atvērti un pretimnākoši, sāk parādīties simpātijas, pieķeršanās. Arī saskarsmē ar pedagogu bērni ir ļoti pozitīvi, kam lielu lomu, pēc manām domām, spēlē pedagoga personība un komunikācijas prasmes. Kad pedagogs ir labvēlīgi noskaņots, laipns un smaidošs, iedrošina bērnus un atbalsta, tad arī bērni ir atvērti un pozitīvi, uzticas pedagogam un labprāt nonāk saskarsmē. Pētījuma beigās, vairākumam no bērniem konstatēju pozitīvu emocionālo stāvokli. Saskarsmē bērni ir kļuvuši atklāti un labvēlīgi, sāka vairāk uzticēties un paļauties uz saskarsmes partneru, kļuva pacietīgāki, pakāpeniski sāk apvaldīt savu impulsivitāti. Pateicoties piedāvātām lomu rotaļām, bērni kļuva vairāk iejūtīgie pret saskarsmes partneru, jau vairāk gadījumos spēj kontrolēt savu uzvedību un rīkoties tikumiski. Pateicoties tam, ka uzlabojās bērnu emocionāls stāvoklis, mazāk rodas problemsituācijas, un bērniem arī sanāk atrisināt tās patstāvīgi vai arī bērni ir pretimnākošie konflikt situāciju risināšanā ar pedagoga atbalstu. Spēlējot lomu rotaļas, tika novērots, ka bērni ir kļuvuši par aktīviem līdzdalībniekiem rotaļai un pat iniciatoriem. Pateicoties savai dabiskai iekšējai tieksmei rotaļāties un kaut ko pētīt, bērni arī ir aktīvi. Nepieciešams tikai izveidot attiecīgo vidi, lai attīstītu bērnu velmi darboties un apvienoties grupās tās darbības veikšanai, tādejādi nonākot saskarsmē.

Secinājumi

Darba gaitā tika atrisināti pētījuma uzdevumi: tika izanalizētas pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku teorijas par saskarsmi un saskarsmes prasmes attīstību lomu rotaļās, raksturota saskarsmes prasme trīsgadīgiem bērniem, izstrādāts praktiskā pētījuma plāns, veikts praktisks pētījums, apkopoti pētījuma rezultāti un veikti secinājumi.

Pedagoģijas un psiholoģijas zinātnieku teorijas analīze par saskarsmi un saskarsmes prasmes attīstību lomu rotaļās secina, ka saskarsme ir cilvēku attiecības, kontaktu nodibināšanas, uzturēšanas un attīstības process, ko rada vajadzība mijiedarboties, saņemt un nodot informāciju, paust savas domas, jūtas un parādīt savu attieksmi. Saskarsmi ietekmē saskarsmes partneru personība, individuālās īpašības, domas, izjūtas, uzvedība, savstarpējā uztvere. Trīs gadu vecumā bērns ar gribas palīdzību sāk kontrolēt savu uzvedību, pauž savu viedokli, apgūst primārās sociālās normas. Bērnu sociālā apmācība notiek netīši, reālajā dzīvē un rotaļās atdarinot pieaugušos. Rotaļa ir instruments, ar kura palīdzību bērns iepazīst apkārtējo pasauli. Rotaļas procesā bērni darbojas praktiski, uzkrājot pieredzi, iepazīt sevi un apgūst dažādas dzīves prasmes, kas veicina pieņemt lēmumus un risināt problēmas, kā arī prasmes kaut ko izdomāt, sacerēt, radīt, prasmes, kas veicina bērnu mijiedarbību un saskarsmes prasmes.

Darba gaitā tika pierādīta pētījuma hipotēze, ka trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstība lomu rotaļās būs sekmīgāka, ja rotaļās tiek uzsvērti tikumiskās uzvedības noteikumi – savstarpējās attiecībās bērni izjutīs un izrādīs empātiju, atklātību un labvēlību, uzticību, pacietību, spēju apvaldīt savas jūtas, apslāpēt dusmas un impulsivitāti. Par hipotēzes pierādījumu liecina pētāmas grupas saskarsmes prasmes izpētes analīze. Saskarsmē ar vienaudžiem bērni ir kļuvuši daudz pozitīvāki, vairāk atvērti un pretimnākoši, atklāti un labvēlīgi, sāka vairāk uzticēties un paļauties uz saskarsmes partneru, kļuva pacietīgāki, pakāpeniski sāk apvaldīt savu impulsivitāti. Pateicoties piedāvātām lomu rotaļām, bērni kļuva vairāk iejūtīgi pret saskarsmes partneru, jau vairāk gadījumos spēj kontrolēt savu uzvedību un rīkoties tikumiski. Uzlabojās bērnu emocionāls stāvoklis, mazāk rodas konflikti, un bērniem arī sanāk atrisināt tās patstāvīgi vai ar pedagoga atbalstu. Bērni ir kļuvuši par aktīviem līdzdalībniekiem rotaļai un pat iniciatoriem. Attiecīgi izveidotā apkārtēja vide attīstīta bērnu velmi darboties un apvienoties grupās tās darbības veikšanai, tādejādi nonākot saskarsmē.

Ir pierādīts, ka saskarsmes prasmes sekmē pedagoga personība un komunikācijas prasmes. Kad pedagogs ir labvēlīgi noskaņots, laipns un smaidošs, iedrošina bērnus un atbalsta, atbild uz bērnu jautājumiem, sniedz skaidrojumu bērnu darbībai, tad arī bērni ir atvērti un pozitīvi, uzticas pedagogam un labprāt nonāk saskarsmē gan ar pedagogu, gan ar vienaudžiem.

Spēlējot lomu rotaļas, tika vaicāts un cienīts bērnu viedoklis, līdz ar to bērni izjuta savu svarīgumu un rotaļā bērniem rādījās kopējas intereses un kopējie mērķi.

Kā arī pētījuma laikā tika pierādīts, ka trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstība lomu rotaļās būs sekmīgāka, ja skolotājs piedāvā bērnu interesēm, vajadzībām un vecumposma attīstībai atbilstošas lomu rotaļas, kas sekmē bērnu tikumisko uzvedību, un ar kuru palīdzību uzlabojās bērnu savstarpējās attiecības, attīstās bērnu saskarsmes prasmes. Tika novērots, ka, ja bērns uztver rotaļu vai lomu kā interesantu un sev personiski nozīmīgu, tad viņš labprāt piedalās rotaļas procesā, gan kā līdzdalībnieks, gan arī kā iniciators rotaļai. Jo vairāk bērns piedalās rotaļās, jo aktīvāks un drošāks kļūst bērns, uzlabojās bērna emocionālais stāvoklis, kas sekmē saskarsmi.

Trīsgadīgu bērnu saskarsmes prasmes attīstību veicina bērnu spēja izmantot valodu savstarpējo attiecību regulēšanai, un arī spēja attīstīt rotaļas sižetu.

Lomu rotaļas ļauj bērnam iztēloties sevi dažādās dzīves situācijās, dažādās darbībās, izmēģināt dažādas lomas dažādās dzīves sfērās. Rotaļājoties kopā ar saviem vienaudžiem, bērni attīsta dažādas dzīves prasmes – iepazīst sevi, mācās sadarboties, dalīties, uzklaut un cienīt cita viedokli. Lomu rotaļas procesā bērni attīsta prasmes, kas veicina pieņemt lēmumus un risināt problēmas. Spēlējot lomu rotaļas trīsgadīgie bērni mijiedarbojas un attīsta saskarsmes prasmes.

Literatūras un avotu saraksts

1. Albrehta D. (1998). *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata.
2. Brīlmeiers A. (1998). *Veidot skolu ar prieku*. Rīga: Latvijas universitāte.
3. Dzintere D. (1984). *Rotaļa un darbs bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne.
4. Dzintere D. (1969). *Radošās rotaļas bērnudārzā*. Rīga: Latvijas PSR IM Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūts.
5. Dzintere D., Stangaine I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: Raka.
6. Dzintere D., Stangaine I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: Raka.
7. Dubkēvičs L. (2006). *Saskarsme audzēkņiem*. Rīga: Jumava.
8. Dubkēvičs L., Ķestere I. (2003). *Saskarsme. Lietišķā etiķete*. Rīga: SIA J.L.V.
9. Fišers R. (2005). *Mācīsim bērniem domāt*. Rīga: RaKa.
10. Freiberga I., Priede L. (2007). *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: SIA Izglītības soļi.
11. Goulmens D. (2001). *Tava emocionālā inteliģence*. Rīga: Jumava.
12. Kempbels R. (1991). *Kā patiesi mīlēt savu bērnu*. Rīga: LBJA.
13. Lieģeniece D. (1992). *Bērns – pasaulē, pasaule – bērnam*. Rīga: Zvaigzne.
14. Omārova S. (2009). *Cilvēks runā ar cilvēku*. Rīga: SIA Kamene.
15. Omārova S. (1996). *Cilvēks dzīvo grupā*. Rīga: SIA Kamene.
16. Pļavniece M., Škuškoviča D. (2002). *Sociālā psiholoģija pedagogiem*. Rīga: Raka.
17. Pontāga I. (1988). *Rotaļas metodes un paņēmieni bērnu apmācībā trešajā un ceturtajā dzīves gadā*. Rīga: Latvijas PSR Tautas izglītības ministrija.
18. Puškarevs I. (2001). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: RaKa.
19. Puškarevs I., Golubeva A. (1999). *Bērna attīstība*. Rīga: Lielvārds.
20. Svence G. (1998). *Personības attīstības psiholoģija*. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola, mācību līdzeklis tālmācībā.
21. Suhomļinskis V. (1974). *Sirdi atdodu bērniem*. Rīga: Zvaigzne.
22. Smita H. (1995). *Vai tavš bērns ir laimīgs?* Rīga: Kontinents.
23. Špona A. (2004). *Audzinašanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
24. Vecgrāve A. (1996). *Kā man saprast savu bērnu*. Rīga: Zvaigzne.
25. Vigule D. (1998). *K. Dēķens par pirmsskolas bērnu audzināšanu un attīstību*. Rīga: Vārti.
26. Clare Healy Walls. (2008). *At the heart of Montessori. The pre school child (3-6 years)*. Dublin: Original Writing Ltd.
27. Ильин, Е. (2009). *Психология общения и межличностных отношений*. СПб: Питер.
28. Леонтьев, А. (1996). *Педагогическое общение*. Москва – Нальчик: Эль-фа.
29. Мелибруда, Е. (1986). *Я – Ты – Мы*. Москва: Прогресс.

30. Урунтаева, Г. (1996). *Дошкольная психология*. Москва: Академия.
31. Ministru kabineta noteikumi Nr.533. (2012). *Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām*. Rīga: Latvijas Republikas Tiesību Akts. Pieejams:
<https://likumi.lv/doc.php?id=250854>
32. Valsts izglītības satura centrs. (2012). *Pirmsskolas izglītības mācību satura programma*. Rīga: Valsts izglītības satura centrs. Pieejams:
http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/programmas_pirms.shtml

GALVOJUMS

Es, Irina Bazareviča

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

_____

(vārds, uzvārds)

_____

(paraksts)

Datums: _____

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs

LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors Irina Bazareviča

(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs Lektore, Mg. paed., Rasma Purmale

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Kvalifikācijas darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 20__gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

vērtējums

_____

(vērtējums)

_____

(vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs

_____

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

_____

(paraksts)